

Ivan Mužić

## Bijeli Hrvati u banskoj Hrvatskoj i županijska Hrvatska

UDK: 94(=163.42)(497.5–3Dalmacija)“07/08”

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1. 5. 2010.

Prihvaćeno: 5. 5. 2010.

Ivan Mužić

HR, 21 000 Split

Čiovska 2

imuzichr@yahoo.de

| 265

### *Nadi Klaić u spomen*

*U raspravi se obrazlaže da Avari nisu nikad naselili srednjovjekovnu Gacku, Krbavu i Liku. Autor posebno zaključuje da se dio Bijelih Hrvata u ratu protiv Avara, a u savezništvu s Francima, doseljivao iz banske Hrvatske u avarsku županijsku Dalmaciju krajem VIII. i u prvim desetljećima IX. stoljeća. Uskoro, poslije hrvatsko-franačkog rata u Dalmaciji, nastala je, a možda je i obnovljena velika država iz ‘Hrvatske kronike’, i to pod hrvatskim vodstvom kralja Trpimira. Kraljevska vlast u toj državi bivala je sve nominalnija u smislu da su hrvatski banovi postajali stvarni vladari na svojim područjima.*

**Ključne riječi:** Stara ili Bijela Hrvatska, Bijeli Hrvati, banska Hrvatska, Avari, Dalmacija, Trpimir, Budimir

## I. Uvod

### o spomenima *Bijelih Hrvata* u pisanim vrelima

#### 1. Bijela Hrvatska i Bijeli Hrvati u

##### De administrando imperio

Raspravljanja u historiografiji o najstarijem hrvatskom identitetu ne prestaju.<sup>1</sup> *De administrando imperio* prvo je pisano vrelo koje spominje *Bijelu Hrvatsku* i *Bijele Hrvate*. Nastajanje tog spisa datira se u doba oko sredine X. stoljeća, ali se postanje nekih njegovih dijelova smješta i u drugu polovinu IX. stoljeća. U glavi XIII. *DAI* o Hrvatima se navodi:

“*Turcima* jesu ovi narodi susjedi: prema zapadu *Frangija*, prema sjeveru *Pečenezi*, a prema jugu *Velika Moravska* ili država *Svetoplukova*, koja je posvema uništena od tih *Turaka* i od njih zauzeta. Hrvati su pako prema gorama susjedni *Turcima*.”<sup>2</sup>

Dio teksta o doseljenu Hrvata u glavi XXX. *DAI* glasi:

“...*Poklaše tada sve u gradu* (Avari u Solinu, primj. I. M.) *i od tog doba* oblađase čitavom zemljom *Dalmacijom*, i učadoriše se u njoj. Samo primorski gradići ne predadoše im se, nego ostaše u vlasti *Rimljana*, jerbo imahu izvore živeža iz mora. Videći dakle *Avari* da je ta zemlja prelijepa, učadoriše se u njoj. Hrvati pako stanovahu u ono vrijeme tamo od *Bagibareje* gdje su sada *Bjelohrvati*. Jedan njihov rod, naime *petero braće Klukas, Lonelos, Kosences, Muhlo i Hrobatos*, i dvije sestre *Tuga i Buga*, odijelivši se od njih skupa sa narodom svojim, dodjoše u *Dalmaciju* i nadjoše ondje *Avare*, koji držaše tu zemlju. I neko vrijeme ratujući jedni s drugima, nadjačaju Hrvati i jedne od *Avara* pokolju, a ostale prisile, da im se pokore. Od toga doba oblađase tom zemljom *Hrvati*. A ima još jednako u *Hrvatskoj* potomaka *Avara* i pozna im se da su *Avari*. Ostali pako *Hrvati* ostadoše kod *Frangije*, i zovu se danas *Bjelohrvati*, imajući svoga vlastitoga *Arhonta*, a podložni su *Otonu Velikom*, kralju *Frangije* i *Saske*. Oni su *nekršteni*, a

*ulaze sa Turcima (Magjarima) u tazbine i prijateljstva. Od onih se pako Hrvata, koji dodjoše u Dalmaciju, odijeli jedna čest i oblađase Ilirikom i Panonijom. I ovi imahu samosvojnog arhonta, koji tek šiljahu prijateljske darove arhontu Hrvatske.*”<sup>3</sup>

Bitan je smisao teksta glave XXX. *DAI* kako Hrvati neposredno po avarskom zauzeću i naseljenju *Dalmacije* dolaze iz *Bijele Hrvatske* sa svojim narodom u *Dalmaciju* i “*nađoše ondje Avare*”. Hrvati, prema toj glavi, zauzimlju zemlju od *Avara* sami bez dopuštenja *Bizanta*, ali se ne precizira vrijeme ove doseobe. U ovoj se glavi *DAI* spominju *Bijeli Hrvati*, koji se tako nazivaju u doba kada je pisana ta glava.

Dolazak Hrvata sa sjevera na *Balkan* spominje se u glavi XXXI. *DAI* i datira se u doba cara *Heraklija*, dakle u VII. stoljeću, a glasi:

“*Hrvati, koji sada nastavaju strane Dalmacije, potječu od nekrštenih Hrvata, koje i Bijelima nazivlju. Oni su onkraj Turske, stanuju blizu Frangije, a susjedi su Slovenima, nekrštenim Srbima... Po naredjenju dakle cara Heraklija ovi Hrvati, pograbivši oružje i protjeravši odanle Avare, nastane se po odredbi cara Heraklija u toj zemlji Avara, u kojoj sada stanuju... Velika Hrvatska, koju i Bijelom zovu, nije krštena ni do danas, kao ni susjedni joj Srbi. Isto tako podiže manje konjaništva i pješadije, nego li krštena Hrvatska, jerbo ih neprekidno pljačkaju Frangi, Turci (Magjari) i Pečenezi. Isto nemaju ni sagena, ni kondura, niti trgovačkih ladja, zašto je daleko more. Od njih do mora ima puta 30 dana, a more, koje je 30 dana puta daleko, jest tako nazvano Crno more.*”<sup>4</sup>

Hrvati u *Dalmaciji*, prema glavi XXXI. *DAI*, potomci su *nekrštenih Hrvata*, zvanih i *Bijeli Hrvati*, koji su došli u *Dalmaciju* u doba *Heraklija* i potražili *bizantsku* zaštitu. Oni su iz *Dalmacije* protjerali *Avare* i s *Heraklijevim* dopuštanjem naselili se u toj zemlji. Hrvati su u glavi XXXI. *DAI* “*nekršteni i Bijeli Hrvati*”, a njihova je država “*megale*” *Hrvatska*. Doseljenje Hrvata, kako se navodi u ovoj glavi *DAI*, u doba cara *Heraklija* nije se moglo dogoditi s europskoga sjevera u VII. stoljeću jer su im prepreka bili *Avari*.<sup>5</sup>

1 “Najstariji hrvatski identitet pojavljuje se ex nihilo u vrelima iz IX. stoljeća. Ostaje ‘nevidljiv’ još neko vrijeme u vanjskim vrelima koja ga prepoznaju kao ‘slavenski’, dok samodefinicija hrvatske elite nedvojbeno pokazuje njegovo postojanje i potrebu za njegovim iskazivanjem prema ‘drugome’. Je li postajanje Hrvatima posljedica kontinuiteta (bilo kroz kontinuitet imena nakon doseobe nove skupine, bilo kroz kontinuitet indigenih zajednica što su inkorporirale imigrante iz VII. stoljeća) ili je franačka ‘revolucija’ proizvela na svojoj periferiji nove političke identitete, ne može se sada reći sa sigurnošću.” (Dzino 2009, str. 45.)

2 Konstantin Porfirogenet 2003, str. 34–35.

3 Tomašić 1918, str. 75–77.

4 Tomašić 1918, str. 80–81, 83.

5 “Da je car ‘zatražio pomoć’ ne kod Sama koji mu je bio bliži i uz to poznat po uspjesima protiv *Obara* nego u dalekih Hrvata u *Maloj Poljskoj* i *Šleskoj* nije nimalo verovatno... Kud su prošli? Ako su išli preko *Panonije*, što bi bio najkraći i najverovatniji put, oni bi morali udariti na *Obre*. Kako bi oni mogli doći u *Dalmaciju* kao pobjeditelji, a da *obarska Panonija* ne bude savladana? Međutim, u *Panoniji*, *Obri* su se održali u svojoj vlasti, a

Glava XXXII. DAI nosi naslov *O Srbima i zemlji, koju sada nastavaju*, a dio o Hrvatima glasi:

“Valja znati da Srbliji potječu od nekrštenih Srbalja, koje i Bijelima nazivlju, što su doma tamo od Turske u kraj što zovu Bojičima, gdje graniči i Frangija, kao i Velika Hrvatska, ona nekrštena i Bijelom prozvana. Tamo i ovi Srbliji od početka stanovahu.”<sup>6</sup>

U glavi XL DAI (poglavlje *O Kabarima i Turcima*) navodi se Moravija, koju uništiše “Turci” i nastavlja:

“Susjedni su pako Turkom na istočnu stranu Bugari, gdje ih dijeli rijeka Istar, koga i Danubijem zovu. Prema sjeveru su Pečenezi, a više prema zapadu Franci, a prema jugu Hrvati.”<sup>7</sup>

U historiografiji prevladava smještaj *Bijele Hrvatske* iz DAI na sjeveru Europe i to posebno pozivom na stilizaciju “*onkraj Bagibareie*” u smislu da to označuje Bavarsku<sup>8</sup>. To je pokušao obrazložiti 1880. godine Franjo Rački<sup>9</sup>, ali njegovo mišljenje nije jednodušno prihvaćeno.<sup>10</sup> Armin Pavić je 1906. godine prvi put iznio stajalište da su Hrvati prebivali “*iza Bablje gore na Kupi, ... dakle u starom Noriku*.”<sup>11</sup> Prošlo je više od jednoga stoljeća poslije A. Pavića, a da ova problematika ni do danas nije uvjerljivo objašnjena.<sup>12</sup> Posebno

bili su od Sama potisnuti samo na zapadnim i severozapadnim granicama. Možda su Hrvati išli preko Samova područja? Ali i onda bi pre trebalo oslobađati slovenska naselja u Norikumu i južnoj Panoniji, pa tek onda doći do Dalmacije.” (Vukanović 1974, str. 94.)

6 Tomašić 1918, str. 83.

7 Konstantin Porfirogenet 2003 str. 101. (N. Tomašić u bilješci ovaj navod komentira samo riječima: “To su ilirski Hrvati.”)

8 “U hrvatskoj se historiografiji ovaj termin identificira s Bavarskom.” (Behcicki 1986/1987, str. 254.) Prevladavanje ovoga shvaćanja postoji i u drugim historiografijama. Belke Klaus i Peter Soustal u svom prijevodu spisa *De administrando imperio* čak u samom tekstu vrela izjednačuju pojam Bagibareia s Bavarskom. (Klaus, Soustal 1995, str. 161.)

9 Tu stilizaciju iz DAI prvi je tako interpretirao Paul Joseph Schaffarik 1828. godine. (Šafarik 1998, str. 93.)

10 Rački 1880, str. 145–181. U svezi s tadašnjim tumačenjem Račkoga kako se stvarno u srednjem vijeku označivalo Bavarsku, usporedi na primjer: Rajnhart 2001, str. 548–549. Vidi i: Menghin 1990, str. 73–74.

11 Pavić 1906, str. 29. Pavić je 1909. godine svoje zaključivanje precizirao ovako: “U doba kada Obri oteše Vizantincima Dalmaciju (610–641) jedan je dio Hrvata sjedio iza Babigareje, to jest iza Babljih gora na Kupi, u Karantaniji.” (Pavić 1909, str. 13.)

12 “Iz priko Babinih gora. Nije jasno na koje se gòre tu misli. Postoji Babina gora, 9 km jugoistočno od Ogulina. Latinisti srednjeg i novog vijeka (povodeći se za Strabonom, ... označavaju sa Montes Baebii planine između Kupe i Sane, ponekad i Velebit. Ako i pisac Ljetopisa na to misli, onda bi se ovim izrazom označavao samo

shvaćanje *Bijele Hrvatske*, odnosno *Bijelih Hrvata* u DAI, iznio je Toma Maretić davne 1889. godine i obrazložio ovako:

“Iz onoga, kako Porfirogenit određuje položaj *Bijele Hrvatske*, vidi se i opet njegova površnost, jer po njegovijem naznakama ležala je *Bijela Hrvatska* negdje u današnjoj sjeveroistočnoj Češkoj pokraj gornje Labe, ali i u istočnoj Galiciji. On naime piše, da *Bijela Hrvatska* leži mađarskoj zemlji na sjeveru, franačkoj na istoku, bavarskoj na sjeveroistoku, ali piše i to, da na *Bijelu Hrvatsku* često udaraju Pečenezi, koji su u njegovo doba živjeli u zapadnoj Rusiji na obje strane rijeke Dnjepra. Svatko će lako dokučiti, da Pečenezi ne bi mogli često napadati na *Bijelu Hrvatsku*, kad bi od nje bili tako rastavljeni kako je rastavljena sjeveroistočna Češka od *Podnjeparja*... U ostalom lako je naći izvor navedenoj *Konstantinovoj* pogreški. Treba naime znati, da je u sjeverozapadnoj Češkoj u *Konstantinovo* doba živjelo češko pleme, koje se zvalo Hrvati, ali premda su se tako zvali, nijesu južnoslavenskiem Hrvatima stajali ni malo bliže nego ostala češka plemena. Još se nalazilo pleme Hrvati u istočnoj Galiciji ispod Karpata, ali ovi su Hrvati bili rusko pleme, i poslije im se ime izgubilo kao i drugijem ruskijem plemenima. Čuvši *Porfirogenit*, da *Hrvata* osim na slavenskom jugu ima također u Češkoj i Galiciji, pomislio je, da su češki i galički Hrvati jedan narod i da su se od njih otcijepili južni Hrvati. Izraz: *Bijeli Hrvati*, *Bijela Hrvatska* također je *Konstantin* krivo upotrebio, jer je to ime po svjedočanstvu staroruskoga ljetopisca *Nestora* negda pripadalo južnoslavenskiem Hrvatima, a ne češkima ni galičkima.”<sup>13</sup>

Lj. Hauptmann je 1937. godine posebno upozorio na kontradiktornosti u poglavljima DAI koja spominju *Bijelu Hrvatsku*, i to precizirao ovako:

“1) *Bijela Hrvatska* – s one strane *Bagibareje*, blizu *Franaka* te je podložna *Otonu Velikome*;  
2) *Bijela Hrvatska* – s one strane *Mađara*, blizu *Franaka* i *Srba*;  
3) *Bijela Hrvatska* – blizu *Srba*, *Mađara*, *Franaka* i *Pečenege*,  
4) *Bijela Srbija* – s one strane *Mađarske*, u zemlji zvanoj *Bojki*, blizu *Franaka* i *Bijele Hrvatske*, a  
5) *Mađarska* graniči – prema jugozapadu sa *Francima*, prema sjeveroistoku s *Pečenezima*, prema jugu s *Veli-*

prijelaz Hrvata iz savskog (panonskog) područja u primorsko. Ako on ima u vidu selidbu iz zakarpatskih krajeva, onda bi to ime moralo označavati Karpate. Nigdje, međutim, nisam našao potvrdu da bi se Karpati nazivali tim imenom /Babine gore/.” (Lašvanin 2003, str. 80. Autor ove bilješke je I. G.)

13 Maretić 1889, str. 68.

komoravskom ili Svetopukovom zemljom a ‘prema gorama’ sa Hrvatima. Kako se vidi, Konstantinov je tekst posve smušen. Jer ako ga prihvatimo, Bijela bi Hrvatska ležala jedanput u Češkoj, drugi put iza Karpata, a treći put ni svrdlom ni klještimama ne bismo iz njega izvukli na koji se od ovih predjela njegove riječi odnose.”<sup>14</sup>

Miho Barada također je dokumentirao kakve su potpuno kontradiktorne zaključke na temelju vrela DAI izvlačili istraživači o Bijeloj Hrvatskoj na sjeveru Europe i o doseobi Hrvata, pa je logično zaključio: “Zato u pitanju seobe Hrvata tražiti rješenje u samim vijestima Porfirogenita uzaludna je svaka muka i nastojanje; treba pustiti vijesti careve potpuno po strani i nastojati pronaći drugdje utvrđene povijesne činjenice te pomoću njih određivati vrijeme, način i put seobe Hrvata u Dinaride.”<sup>15</sup>

O smislu stilizacija o bijeloj Hrvatskoj i velikoj Hrvatskoj u glavama XXX. i XXXI. DAI u historiografiji prevladava ovo tumačenje:

“On (Porfirogenet) kaže sasvim jasno: ‘Velika Hrvatska koja je nazvana i Bela...’ A kako ‘Velika Hrvatska’ može da bude istovremeno i ‘Bijela’? Preko grčkih nevolja sa betom koja je u jednom dijelu Grčke čitana kao B a u drugom kao V. Pa je u starogrčkom preovlađivao prvi a u novije vrijeme drugi izgovor. Tako je ‘beta’ postala ‘vita’... Dakle, isto slovo, u jednoj riječi, mijenja glasovnu vrijednost. Kada se na grčki prenese slovenski pridjev ‘Vela (velja, velika)’ uz Hrvatska,... to daje oblik koji i nalazimo u Porfirogeneta: ‘Belohrobatoj’, i eto kako Vela (megale) Hrvatska postane i Bijela i Velika! Do ovakvih zaključaka došli su i Rački (1880) i Skok (1927) a u novije vrijeme i njemački slavista Kunstmann (1984). Navodeći Račkoga i Skoka, bez navođenja sopstvenoga suda, zaključujemo da ovo stanovište dijeli i priređivač Porfirogeneta Ferjančić.”<sup>16</sup>

Izneseno shvaćanje Radoslava Rotkovića (i drugih autora u istom smislu), u konkretnom primjeru, nije točno. Oznaka “megale” u DAI nema značenje prostorne veličine. To nije velika Hrvatska nego stara, prva Hrvatska iz koje su Hrvati iselili i te je pojmove do sada najpotpunije protumačio Martin Kuzmić. On je naveo 24 primjera, i od toga 22 primjera iz vrela raznih pisaca koji potvrđuju da *megale* znači stara, starija, prva. Ti primjeri, koje on navodi, “dokazuju... da μέγας μεγάλη znači stari, stara, starija, stariji, a ne veliki, velika... Oznaka μέγας, μικρός u značenju ‘stariji, mlađi’ mogla je nastati samo kod Latino–Bizan-

ćanâ, koji su grčki govorili i pisali, a latinski mislili... Može se reći, da su od Bizanćanâ potekli naslovi Karlo Veliki (742.–814.)... i slični, u značenju ‘stariji’, ‘prvi’ i t. d. (= oznaka vremena), a danas se to više ne zna, pa se kod naslova ‘veliki’ doista misli na ‘veličinu’.”<sup>17</sup> Imre Boba također navodi da pridjev *megale* u kontekstu Porfirogenetova pisanja ne znači velik, nego stari, stariji ili nekadašnji, raniji,<sup>18</sup> a isto zaključuje i Martin Eggers.<sup>19</sup> Prema tome nije točan prijevod sporne rečenice u DAI: *Velika Hrvatska koju i Bijelom zovu*. Točan prijevod ove rečenice glasi: *Stara Hrvatska koju i Bijelom zovu*.<sup>20</sup>

U iznesenom smislu i prigovori Luje Margetića Nadi Klaić, u povodu izdanja njezine knjige *Vinodol*,<sup>21</sup> posve su neutemeljeni. On piše: “Misao da je ‘prekovelebitska Liburnija’ ona ‘Stara ili Vela Hrvatska’ o kojoj govori Konstantin Porfirogenet u glavi 31 svoga rada *De administrando imperio* (DAI) teško će se moći obraniti. Car govori o ‘Velikoj ili Bijeloj Hrvatskoj’ (dakle, ne o ‘staroj ili veloj’) uz ostalo ovako: ‘Ona nema ni galijana ni trgovačkih brodova jer je daleko od mora; naime, od nje do mora putovanje traje 30 dana, a more do kojeg se dolazi nakon 30 dana zove se tamno more.’ (DAI 31, 87–91). Tu zemlju je, mislimo, nemoguće identificirati s Likom, pogotovu ako bi se ta navodno ista zemlja, ‘banska Hrvatska’ obuhvaćala u X. stoljeću još i dio obale od Senja do Karlobaga, kako to autorica tvrdi.”<sup>22</sup> U glavi XXXI DAI ne govori se o ‘Velikoj ili Bijeloj Hrvatskoj’ jer je jedino točan smisao ovoga navoda misao o ‘Staroj ili Bijeloj Hrvatskoj’, dakle nije govorni o ‘staroj ili veloj’, nego isključivo o ‘staroj ili bijeloj’ Hrvatskoj. Iz Klaićkina pisanja o *prekovelebitskoj Liburniji* ili *banskoj Hrvatskoj* savršeno je jasno da ona tu zemlju ne identificira samo s Likom. A što se tiče udaljenosti te zemlje od *tamnog mora* očito je da se pod tim morem ne misli na Jadran.

M. Kuzmić navodi primjere iz Porfirogeneta kako se u njega i svi “*Bio–gradi zovu ‘bijeli’ po građi, ljepoti, čistoći*”, i dodaje kako se u nekim drugim primjerima iz starih vrela neki stanovnici nazivaju po bojama zato jer se razlikuju po nošnjima.<sup>23</sup>

14 Hauptmann 1937, str. 32–34.

15 Barada 1952, str. 8.

16 Rotković 1999, str. 113–114.

17 Kuzmić 1930, str. 203–216.

18 Boba 1986, str. 77.

19 Eggers 1995, str. 110, 341.

20 U njemačkom izdanju DAI dovodi se u bilješci riječ *megalos* s pojmom *star* (alt). Belke, Soustal 1995, str. 171.

21 Klaić 1988D, str. 143.

22 Margetić 2002, str. 48.

23 Kuzmić 1930, str. 203–216. Neki autori oznake po bojama pokušavaju protumačiti kao staroiranske geografske termine kojima su Hrvati po doseljenju u novu domovinu

Prema pisanim vrelima, postojala je *Stara Hrvatska* nazvana i *Bijela Hrvatska*, a neriješena je samo problematika njezina smještaja.

## 2. Bijeli Hrvati u Nestorovoj kronici i u Hrvatskoj kronici

U kronici *Povijest minulih ljeta*, za koju se smatra da je dovršena u Kijevu najvjerojatnije 1113. godine, spominju se i *Bijeli Hrvati*, ali samo na balkanskom prostoru. Taj navod o *Bijelim Hrvatima* glasi: “*Po množeh že vrēmenēh sēli sat Slovēni po Dunajevi, kdē jest ninē ugarska (ugarska) zemlja i blgarska. Od tēh Slovēn razidoše se po zemlji, i prozvaše se imeni svojimi, kdē sēdoše na kotorōm mēstē, jako prišedše sēdoše na rēcē imenom Morava, i prozvaše se Moravani, a drugi Česi narekoše se, a se ti že Slovēni: Hrvate bēlij, i Srbe i Korantane... Tako razide se slovēnskij jezik.*”<sup>24</sup>

U početcima *Nestorove Kronike* navodi se da su Iliriju prvobitno nastavali Slaveni, a Hrvati se spominju u pasusu u kojemu stoji da su Slaveni također Bijeli Hrvati, Srbi i Horutani (Karantani). Iz toga nabranjanja moguće je zaključiti da Hrvati žive blizu Karantanije, a to onda ne može biti ni iza Karpata, niti u Karantaniji. “*Nestor govori o naseljenju Slavena s područja Dunava na sjever. Da ne bi tko pomislio, da su se svi Slaveni iselili s područja rijeke Dunava, Nestor iza kako je naveo iseljenje prvih dviju grupa, moravske i češke, ubacuje rečenicu, u kojoj veli, da su Slaveni i Bijeli Hrvati i Srbi i Korutanci, koji su ostali na području rijeke Dunava. Sa zamjenicom ‘ti’ on veže Slavene ove treće rečenice s dunavskim Slavenima, o kojima je govorio u prvoj rečenici. Slično značenje ima i zamjenica ‘teh’ na početku druge rečenice, kojom se ‘teh’ Slovene, naimе Moravljani i Česi, vežu s dunavskim Slavenima prve rečenice. Da Nestor u našem navodu misli na južne Bijele Hrvate, vidi se nadalje iz samoga teksta treće rečenice, u kojoj on usko veže u jednu skupinu: Bijele Hrvate, Srbe i Korutance. Smisao je cijeloga konteksta, da su ta tri naroda susjedni jedan drugomu i da se nalaze jedan uz drugoga na bliskom prostoru. Hrvata i Srba bilo je i sjeverno od Moravljana i Čeha, ali Korutanci*

označivali zapad i jug. (Sakač 1938, str. 335.)

24 Klaić 1903, str. 6. Usp. izvornik u: Tschizewskij 1969, str. 5.; Lihačev, Sverdlov 2007, str. 8. Taj Nestorov navod u srpskom prijevodu Nenada Kosovića glasi: “Poslije mnogo vremena sjeli su Sloveni zu Dunav, gdje su danas Ugarska zemlja i Bugarska. Od ovih Slovena razidoše se Sloveni po zemlji i nazvaše se imenima svojima po mjestima gdje sjedoše. Oni koji došavši sjedoše zu rijeku po imenu Morava, i nazvaše se Morava, a drugi se Česi nazvaše. A ovo su još ti isti Sloveni: Bijeli Hrvati, i Srbi, i Horutani.” (*Povijest minulih ljeta* 2003, str. 6–7.)

*nijesu nigda stanovali sjeverno od Karpata nego samo u današnjoj Koruškoj i Štajerskoj. Dakle u slučaju ‘Horutana’ Nestor bez sumnje govori o Slavenima južno od Dunava. Kako on usko veže Bijele Hrvate i Srbe s Horutanima u jednu zasebnu prostorno blizu skupinu, to proizlazi, da je on na ovom mjestu imao pred očima podunavske Slavene: Korutance, Bijele Hrvate i Srbe.”*<sup>25</sup> U hrvatskoj historiografiji prevladava točno zaključivanje da Nestorov ljetopis razlikuje sjeverne “Horvate” od južnih koje se naziva “Horvate bijelim”.<sup>26</sup>

Postojanje *Bijele Hrvatske*, i to samo na Balkanu (u srednjovjekovnoj Gackoj, Krbavi i Lici), posebno potvrđuje *Hrvatska kronika*. Tibor Živković u odnosu na potpuno ili djelomično pobijanje Popa Dukljanina i poklanjanje vjere isključivo Porfirogenetu, s obrazloženjem da Dukljanin piše uglavnom na temelju narodne predaje, odgovara: “*U tom slučaju postavlja se pitanje – a na osnovu čega piše Konstantin Porfirogenit?*”<sup>27</sup> *Hrvatska kronika* je i zbog doba svoga nastanka jedno od najstarijih povijesnih vrela u odnosu na ostale sačuvane ljetopise drugih slavenskih naroda.<sup>28</sup> Ovo povijesno vrelo zanemaruju samo oni koji

25 Mandić, 1973, str. 77 – 79.

26 Rački 1880, str. 161.; “L’ espressione: i bianchi Croati e la Bianca Croazia, Costantino ha falsamente adoperato perche questo nome, secondo l’attestazione dell’ antico cronista russo, Nestor (il quale scrisse la sua cronaca al principio del secolo XII.) una volta apparteneva ai Croati meridionali e giammai a quei della Boemia e della Galizia.” (Andrović 1903, str. 17.); “Nestor nazivlje upravo južne Hrvate Bijelima, dakle obratno od Konstantina.” (Šišić 1923, str. 11.) I u novijoj ruskoj historiografiji navodi se da su u Nestorovoj kronici Bijeli Hrvati navedeni na Balkanu. Usp. Majorov, 2006, str. 28.

27 “Ne treba, takođe, zaboraviti, da Porfirogenit u poglavljima od 29. do 31. nigde ne pominje Gote, koji su u ime Carstva vršili stvarnu vlast u Dalmaciji tokom prvih decenija VI veka, a što je morao da pomene u svom izlaganju o provinciji Dalmaciji (poglavlje 29 DAI), dok je ovo Dukljaninu vrlo dobro poznato... Iako nedostaju sigurne činjenice, Dukljaninovo izlaganje je prirodnije i iz njega se vidi da nije bilo nikakvog temeljnijeg pokrštanja u prvim vekovima po doseljavanju.” (Živković 2002, str. 306–310.)

28 “Čini se, da je djelo Popa Dukljanina izvor od izvanredne vrijednosti, jer događaji u njemu opisani nisu u suprotnosti s bilo kojim drugim izvorima, nego se logično uklapaju u tkivo hrvatsko–dalmatinske povijesti.” (Boba 1986, str. 96.) Stjepan Antoljak, kada spominje Korčulanski kodeks iz XII. stoljeća, dodaje da je među “kasnijim domaćim historiografskim spisima svakako jedan od najvažnijih izvora tzv. Ljetopis Popa Dukljanina, ... sastavljen u drugoj polovici XII. stoljeća.” (Antoljak 2004, str. 19.) Miroslav Kurelac točno zaključuje kako uza sve nejasnoće, nedosljednosti, pa i razlike u sadržaju

su nesposobni da ga zbog njegove težine analiziraju. Maja Miletić točno zaključuje: “*Ja znam da je čitav problem spisa Dukljanskog anonima vrlo složen i zato vrlo težak za analizu. Nema valjda u našoj historiografiji nijednog tako tvrdog oraha, koji bi se dao zgristi kao ovaj. Zato on traži iznimnu i punu pažnju... To je naš najstariji povijesni sastav, koji donosi imena vladara, toponime i događaje, koje ne poznaje ni jedan naš drugi povijesni izvor.*”<sup>29</sup>

Hrvatska redakcija ovoga ljetopisa opisuje zbivanja do 1089. godine i ona je mogla nastati najkasnije u posljednjem desetljeću XI. ili u prvoj polovici XII. stoljeća. Općeprihvaćeno je Šišićevo uvjerljivo obrazloženje da je latinska redakcija djela nastala u drugoj polovici XII. stoljeća.<sup>30</sup> Latinska i hrvatska redakcija *Sclavorum Regnum* u biti se podudaraju od I. do zaključno XXI-II. glave (*Hrvatska kronika*). Od glave XXIV. ovoga vrela obje se redakcije bitno razlikuju. Prve dvadeset i tri glave u obje redakcije i nastavak hrvatske redakcije do njezina svršetka opisuju zbivanja samo u Donjoj Dalmaciji, Bosni, Slavoniji i Istri.<sup>31</sup>

pojedinih redakcija, to djelo “valja smatrati najstarijim srednjovjekovnim sistematiziranim historiografskim djelom u Hrvata”. (Kurelac 1997, str. 327.) Izvor je *Sclavorum Regnum* veoma važan i u shvaćanju srednjovjekovnih društveno-političkih odnosa čak i za svjetsku historiografiju. “Ja sam daleko od narodne uobraženosti, ali sam nesumnjivo na pravom putu kada tvrdim, da i svetska istorijska nauka, zbog oskudice izvora za rani Srednji vek, može primiti iz Barskog rodoslova množinu poticaja za rad i svoje naučne rezultate podacima iz njega potkrepiti, a slovenska istoriografija naročito.” (Radojčić 1935, str. 26–27.)

- 29 Maja Miletić u pismu koje je 1. svibnja 1985. godine uputila Muhamedu Hadžijahiću. M. Miletić u pismu, koje je uputila iz Rima 17. ožujka 1972. godine M. Hadžijahiću, u povodu jedne od više njegovih rasprava (objavljenih na njemačkom i hrvatskom) o Hrvatskoj kronici, navodi da njegov “rad ispravlja staro ustaljeno mišljenje podcjenjivanja i omalovažavanja Dukljaninove kronike, stvar koja nas je već umorila”.
- 30 Ljetopis popa Dukljanina 1928, str. 104, 180–181. Usp. i Banašević 1971, str. 268.; Perićić 1991, str. 141–175.; Kurelac 1997, str. 326.
- 31 Dio hrvatske redakcije, počevši od XXIV. glave do Zvonimirove pogibije, može biti i naknadni dodatak. Nastavak latinske redakcije, od XXIV. glave do završetka, prikazuje događaje gotovo samo u Duklji i u njoj susjednim zemljama. Pravo vrjednovanje izvora *Sclavorum Regnum* moguće je samo ako se ne izjednačuju hrvatska i latinska redakcija niti u prve dvadeset i tri glave, iako se obje u sadržaju uglavnom podudaraju. Već je prijevod naziva mjesta i imena iz hrvatske redakcije na latinski takav da se mogu izvoditi prema hrvatskoj redakciji zaključci često potpuno suprotni onima koji se mogu izvoditi iz latinske redakcije. Prevodilac je sa “sla-

Hrvati u obje redakcije *Ljetopisa* zauzimaju samo jedan, manji dio od opisanoga cjelokupnog teritorija. Svi se vladari u ovom izvoru, neovisno je li im krunu priznao papa ili Bizant, nazivaju kraljevima, što je važna činjenica.<sup>32</sup> Kraljevska titula u to doba odgovara povijesnoj stvarnosti, pa su je tako stari pisci i bilježili.<sup>33</sup> “Kralj” je u ovom vrelu oznaka za vladara i ona prvobitno nije imala značenje koje je kasnije stekla na Zapadu. U navedenom vrelu kralj vlada zajedničkom državom i on je nadređen banovima u toj državi. Kralj zajedničke države imao je sjedište u bosanskoj banovini.<sup>34</sup> Granica stare Bosne, kako to opisuju Dukljanin, išla je od Vranice, Vlašića i Borja planine do Drine.<sup>35</sup>

venskog” na latinski prevodio i redigirao onako kako je on u drugoj polovici XII. stoljeća zamišljao da odgovara stvarnosti u proteklim stoljećima.

- 32 Spomen gotskih vladara kao “kraljeva” ne umanjuje nego upravo dokazuje vjerodostojnost vrela. Izraz “rex” nije ni na Zapadu imao uvijek isto značenje. “Naslov kralja (rex) nosi germanski vođa Odoakar, iako je on pravno bio namjesnik rimskoga cara s naslovom ‘patricius’. Taj naslov nose i istočno-gotski vladari Teodorik i Alarik, iako su i oni pravno bili namjesnici bizantinskih careva. U Franačkoj naslov kralja nose i vladari pojedinih dijelova franačke države, iako oni priznaju vrhovnu vlast kralja cijele Franačke.” (Mandić 1963, str. 183–184.)
- 33 “Raniji latinski hroničari, počev od Jordanesa, davali su takođe titulu rex slovenskim kneževima. Ne pominjući Dukljanina, to je utvrdio za hrvatsko područje Tadeusz Wasilewski.” (Banašević 1971, str. 51–52.)
- 34 Smatra se da je prvotna Bosna obuhvaćala samo porječje gornje Bosne od njezina izvora nedaleko od Sarajeva, otprilike do tjesnaca Vranduka, okružena naokolo visokim planinama, dok joj je istočna granica bila na Drini, od Goražda do Zvornika. (Knezović 1942, str. 183.) Bosna u obujmu, u kakvom se navodi u djelu DAI kao jedinstvena teritorijalna jedinica, protezala se, kako neki autori smatraju, na području u kojem su prije prebivali Desitijati (M. Hadžijahić). Ti Desitijati, koji su nastavali istočnu i srednju Bosnu počevši od Travnika prema Rogatici pa dalje, imali su središte oko današnje Breze. (Mandić 1942, str. 133.)
- 35 Mandić 1978, str. 408–409. Anto Babić je granice Bosne u ovom vrelu opisao ovako: “Bosna je u Dukljanskoj kronici jasnije određen političko-geografski pojam nego u Porfirogenitovu spisu. Njezino područje prostire se od Drine do Borove gore (a magno flumine Drina contra occidentalem plagam usque od montem Pini), tj. do grubo zamišljene linije razvođa između dunavskih (savskih) i jadranskih pritoka... Dok Porfirogenit na čitavom teritoriju kasnije bosanske države navodi nekoliko župa i krajeva koji s Bosnom ničim nisu bili povezani – štaviše, nalazili se van njena područja – dotle se u Dukljanskoj kronici Bosna pojavljuje kao veća teritorijalna i politička cjelina, koja pod svojim imenom povezuje više župa, istočno i zapadno od užeg bosanskog područja, među njima i neke koje kod Porfirogenita nisu spomenute. Iz teksta koji se na to odnosi moglo bi se zaključiti da su

Hrvati, koji su živjeli u svojoj posebnoj banovini, nazvani su *Bijeli Hrvati* u doba kralja Budimira, za održavanja Duvanjskog sabora, koji se mogao održati u drugoj polovini IX. stoljeća (885. ili 886. godine). U hrvatskoj redakciji glave devete priča se kako je Budimir razdijelio svoje kraljevstvo na Primorje i Zagorje. “I svim zemljam mejaše položi(v)še i sve naredivše, što je s ovu stranu gore k moru, prozva Primorje, i rike, ke izhode iz gor od zapada sunčenoga i pristaju u veliku riku Dunaj, onuj riku zvaše Surbiu. I Primorje razdili na dvoje počamše od mista grada ki po poganih bi razrušen, ki se zove Dalma, gdi sa hodom biše, deri do mista, ko se zove Valdemin. Od Dalme do Valdemina prozva Hrvate Bile, što su Dalmatini Nižnji. I još od mista Dalme do Bandalona grada, ča se sada zove Drač, dotla prozva Donju (?) Dalmaciju i takoje Surbiu, ča jest Zagorje. I tuj na dvoje razdiliše počamše od gornje strane Drine, ča jest na zahod sunčeni do gore Borave, a toj prozva Bosnu, i od Drine do Lipa prozva ‘Sas’, ča je Raška zemlja.”<sup>36</sup>

Postojanje jedne države, koja se opisuje u *Libellus Gothorum*, potvrđuje i *Sumpetarski kartular*. On sadrži podatke do kraja XII. stoljeća, ali je mogao biti sastavljen i nekoliko stoljeća kasnije. U *Sumpetarskom kartularu* navodi se kraljevstvo Hrvata u kojem vladaju banovi i to u latinskom izvorniku ovako:

“[102.] *Tempore transacto erat consuetudo in regno Croatorum: erant septem bani qui eligerant regem in Croatia, quando rex sine liberis moriebatur, silicet: banus Croacie, primus; banus Bosniensis, secundus; banus Sclauonie, tertius; banus Posige, quartus; banus Podrauię, quintus; banus Albanie sestus; banus Sremi, septimus.*”<sup>37</sup>

Posebno je važno Šišićevo uspoređivanje Dukljaninova izvora sa *Sumpetarskim kartularom*. Na listu XIV. A i XIV. B toga *Kartulara* nalaze se, prema Šišiću,

te župe, tj. Uskoplje, Luka i Pljeva na zapadu i Drinska župa na istoku, bile već oko sredine X. stoljeća u sastavu Bosne.” (Babić 1972, str. 63–65.)

36 Mužić 2001, str. 75–76.

37 “[102.] U kraljevstvu Hrvata u prošlim vremenima bijaše običaj: bilo je sedam banova (bani) koji birahu kralja u Hrvatskoj, kada je kralj umro bez djece; naime: prvi, ban Hrvatske; drugi, ban bosanski; treći, ban Slavonije; četvrti, ban Požege; peti, ban Podravine; šesti, ban Albanije; sedmi, ban Srijema... [104.] Ovo su bili banovi u Hrvatskoj od roda Hrvata, od vremena Svatopluka, sve do vremena Zvonimira, kralja Hrvata. /Isti fuerunt bani in Croatia de genere Croatorum a tempore regis Suetopelegi usque ad tempus Suenimiri regis Croatorum/” (Hrvatski prijevod Jurja Marušića u: Marušić 1992., str. 52–53.)

“*dva pripisa, pisana goticom XIV veka*”<sup>38</sup> D. Mandić misli da je pripis unesen za prijestolnih borbi poslije smrti Ladislava IV. Kumanca (+ 1290.) pa do izbora Karla Roberta Anžuvina 1308. godine. Pisac je, prema D. Mandiću, upotrijebio veoma stari predložak iz zadnje četvrti XI. stoljeća, u kojemu nije znao svaku riječ točno pročitati i prepisati.<sup>39</sup> Spomen je “Svetopelega” u *Sumpetarskom kartularu* nepobitan dokaz da je autor pripisa znao samo za neku latinsku redakciju *Sclavorum Regnum* u kojoj se jedino to ime navodi. Razlike između ta dva vrela nisu posebno bitne. Tako se, na primjer u *Sclavorum Regnum*, uglavnom navodi postojanje četiriju banova, a u pripisu *Sumpetarskom kartularu* sedam banova. Kada bi i bio slučaj da se navedena dva vrela međusobno stvarno razlikuju, to bi samo osnažilo vjerodostojnost spisa *Sclavorum Regnum*. U oba se vrela spominje postojanje velikoga jedinstvenog kraljevstva, u kojemu Hrvati zauzimaju samo dio teritorija. To je u vezi s Hrvatima najvažnija bit istoga sadržaja u izvorima *Sclavorum Regnum* i u *Sumpetarskom kartularu*. Nužno je istaknuti da se u *Sumpetarskom kartularu* pogriješno spominje bana “Albanije”, ako je autor pod “Albanijom” uopće podrazumijevao ono što se danas pod tim pojmom shvaća i što je najvažnije ako je točno prepisao izvornu riječ. Teritorij svih ostalih banovina iz ovoga vrela je međusobno povezan, odnosno mogao je tvoriti zajedničku državu, ali ni jedna od banovina na tom prostoru nije mogla grančiti s Albanijom. Neobično je važno da u *Sumpetarskom kartularu* sve banovine (osim dakako “Albanije”) obuhvaćaju gotovo isti teritorij koji se opisuje kao sastavni dio velike države u *Libellus Gothorum*.

Radoslav Rotković točno zaključuje: “*F. Šišić je u svo- me izdanju (1928) donio veliku mapu Dukljaninovih toponima, ali nije označio granice države... Da li je na tome prostoru, u srednjem vijeku, postojala jedinstvena država, poslije pada velikog Rimskog Carstva? Kažu da nije, ali za to nema dokaza; kao ni za tezu da je postojala, sem Dukljanina. Dakle, razlozi pro postoję a kontra – ne.*”<sup>40</sup>

38 Šišić 1928, str. 51. Usp. i Novak, Skok 1952, str. 121.

39 Mandić 1963, str. 439.

40 Rotković 1999, str. 102. O ovoj se problematici ne može sa sigurnošću zaključivati i zbog slabe arheološke istraženosti. “Kao pokazatelj stanja istraženosti može poslužiti podatak da iz razdoblja kasne antike, Seobe naroda i ranog srednjeg vijeka imamo jako malo arheoloških pokazatelja da je na području Like, Gacke i Krbave uopće živio ljudski rod.” (Kolpak, Šušnjić 2008, str. 211.)

...Toma Arhiđakon ne spominje Bijele Hrvate, ali Hrvate doseljene, po njemu, sredinom VI. stoljeća smješta na isti teritorij koji *Hrvatska kronika* naziva *Bijelom Hrvatskom*. Prema Tomi u zemlju nazvanu Kuretija (a poslije doseljenja Gota nazvanu Hrvatska) došlo je s europskog sjevera u doba Totile, dakle sredinom VI. stoljeća, sedam ili osam (ratničkih) skupina "Goto-Sklavina", arijanske vjere i posebnog jezika, pod gotskim vladarom. Ti Goti, koji su bili nazivani i Sclavi, nastanili su se u kontinentalnom dijelu na sjeveru "Dalmacije". Doseljenici su se s vremenom, prema *Salonitanskoj povijesti*, stopili sa starosjediteljima u jedan narod, s jednim jezikom i s jednom vjerom –primitivnim arijanstvom. Toma među starosjediteljima ne spominje Hrvate, ali kako on njih u tekstu izjednačava s Gotima, odnosno Sklavinima, to može značiti kako smatra da su se Hrvati doselili s Gotima.<sup>41</sup>

U izvornoj (prvobitnoj) hrvatskoj redakciji *Hrvatske kronike* nema spomena o postojanju *Crvene Hrvatske*.

### 3. Odnos Avara i Hrvata prema pisanim vrelima

Pojam "Avari" nije jasan ni u pisanim vrelima jer se u njima oni izjednačuju, između ostaloga, s Hunima, Mađarima i Sklavinima.<sup>42</sup> Gantscho Tzenoff je svojedobno obrazložio da Priskus koji je živio u V. stoljeću lokalizira Avare već u to doba na Dunavu.<sup>43</sup>

41 Detaljnije u: I. Mužić, Doseljenje arijanskih Gota, "koji su uistinu Sklavini" u rimsku Dalmaciju, a posebno na teritorij Liburnije, i njihovo suživljenje sa starosjediteljima prema vrelima Tome Arhiđakona. U: Mužić 2007, str. 265 – 274.)

42 Weissgerber 2003, str. 152.

43 "Wenn schon Priskus um 461–463. schreibt, daß die Abaren alte Donauanwohner sind, kann man nicht annehmen, daß sie erst zur Zeit des Maurikius aus Asien nach Europa gekommen wären. Studiert man jedoch Simokatta genauer, so stellt man fest, daß auch er die alten pannonischen Donauanwohner als Abaren schildert. Nach ihm sind die Abaren, Hunnen, die am Ister wohnten (I, 3, 2). Weiter schreibt er, daß die Abaren Hunnen seien, aber von denjenigen, die es besser wissen, Turken genannt werden (I, 8, 5). Sodann bezeichnet Simokatta die Turken als die wahren und die Hunnen als die falschen Abaren. Die Hunnen, die von jeher an der Donau wohnten, bezeichnet Simokatta also als falsche Abaren; die richtigen Abaren seien die Turken, die zur Zeit des Kaisers Maurikius aus Asien nach Europa gekommen wären (VII, 7–12). Der Name Turken und der Titel Chagen, mit dem Simokatta den Führer der Abaren betitelte, veranlaßte die moderne Forschung zu glauben, daß die Abaren in der Tat aus Asien eingewanderte Türken seien. Diese Abaren sind zuerst von Priskus erwähnt worden." (Tzenoff 1930, str. 143–147.)

Danas u historiografiji prevladava zaključivanje da su Avari "tursko-tatarski narod mongolske rase kojoj su pripadali još i Huni i Protobugari (Kutriguri)".<sup>44</sup> Na temelju tumačenja pisanja Teofilakta Simokatae smatra se da su Avari doselili iz Azije u Europu tijekom druge polovine VI. stoljeća.<sup>45</sup> U nazivu Avari sadržan je politički smisao.<sup>46</sup> Avarski kaganat bio je u društvenom smislu heterogena cjelina podređenih naroda. Avari su bili toliko malobrojni da su u vlastitoj vojsci bili manjina, a samo avarsko ime imalo je više sadržaja.<sup>47</sup> Na temelju vrela i antropoloških podataka može se zaključiti da su Avari i na Balkanu bili izmiješani s različitim etnosima.<sup>48</sup> Pod nazivom malobrojnih Avara skrivalo se i starosjedilačko stanovništvo koje je bilo u avarskoj službi. To je moguće shvatiti i iz analize brojnog stanja Avara. Menander navodi da je Avara bilo oko 568. godine otprilike 20000.<sup>49</sup> Prema svjedočenju T. Simokatae, iz 600. godine, nakon jednog avarskog poraza bilo je zarobljeno 3000 Avara, a ostalo su bili drugi *barbari*, među kojima i 8000 onih koji su nazvani *Sklabenoj*.<sup>50</sup>

Avari su poslije osvajanja Sirmija 582. godine, organizirali i predvodili sustavno osvajanje Balkana na način da su avarsku konjicu pratili "i brojne južnoslovenske mase".<sup>51</sup> N. Klaić posebno obrazložio kako se Avari već 568. godine pojavljuju na granicama bizantskog carstva i kako kagan Bajan 596. godine poslije bizantskog preotimanja Singidunuma, prekida prije dvije godine sklopljen mir i šalje svoju vojsku na "Jonski zaljev" (Jadran) i tada ona citira T. Simokatu, koji u prvoj polovini VII. stoljeća piše o zbivanjima iz 597. godine ovako: "U tom području nalazi se zemlja Dalmacija. Učinivši potrebna konačišta barbarin stiže u takozvane Vonke i, osvojivši grad pomoću ratnih sprava, poruši 40 tvrđava." Klaićka zaključuje: "Bajan je nesumnjivo tada došao i do Salone, jer je nepobitna činjenica da

44 Trbuhović, 1980, str. 127.

45 Erdelyi 1986, str. 144.

46 Pohl 1988, str. 216–218, 221.

47 Pohl 1988, str. 216.

48 "Veliki deo ovog stanovništva su svakako sačinjavali narodi autohtonog porekla. Jedan deo ovoga etnosa je stupao u brak sa Avarima i Avarkama i tom prilikom bio priman u zajednicu odričući se delimično ili potpuno svega što su bili odlike njihove nacionalnosti. Avari su svakako tolerisali kod zatečenih naroda zadržavanje hrišćanstva." (Trbuhović 1980, str. 128.)

49 Šišić 1925, str. 215.

50 Barišić, Rajković, Krekić, Tomić 1955, str. 123–124.

51 "Teritorija rimskih provincija Dalmacije i Prevalisa bila je uglavnom pošteđena od avarskih i slovenskih pustošenja tokom VI vijeka." (Kovačević 1967, str. 282–283.)



se Salona više ne vraća u okvir Istočnog carstva i da je ona za bizantske vladare izgubljena!... Napokon oba pisca (car Konstantin i Anonim, primj. I. M.) moraju priznati da su otad, to jest od avarskog osvajanja samo neki 'primorski gradići' ostali pod vlašću careva. Car ih i izričito nabraja. To su: Kotor, Raguz, Split, Trogir, Arba, Vekla i Opsara!"<sup>52</sup> Prevladava mišljenje u literaturi da su se grad (polis) Vonke i 40 utvrđenja (frurion što po Prokopiju odgovara riječi *castellum*) nalazili negdje u Bosni na putu između Sirmija i Salone.<sup>53</sup> Ne postoje arheološki nalazi koji potvrđuju ovaj avarski pohod, a koji i prema Simokati, nije bio velik u vojnom smislu.

Kada je car Heraklije vojne snage angažirao u ratu protiv Perzijanaca otvorene su "široke mogućnosti za osvajanje Balkana od strane Avara i za kolonizaciju Južnih Slovena".<sup>54</sup> O Dalmaciji u VII. i VIII. stoljeću ne znamo gotovo ništa.<sup>55</sup> Međutim, iz rijetkih vrela može se zaključivati kada je od Avaro-Sklavina osvojena kasnija županijska Dalmacija. Moguće je da se prvo avarosklavinsko zauzimanje Salone i dijela Dalmacije moglo dogoditi 625. godine kako se navodi u spisu *Historia Salonitana maior*.<sup>56</sup> Međutim, život se u Saloni nastavio i poslije toga vremena. U istočnom dijelu grada Salone otkriven je depot bizantskog brončanog novca, među kojim i novac Heraklija kovan 630./31. godine, što može značiti da se u Saloni živjelo i poslije

te godine. Do većeg propadanja grada, dakle ne i do posvemašnjeg uništenja, moglo je doći poslije 630./31. godine, a prije dolaska opata Martina u naše krajeve što znači oko 630./39. godine.<sup>57</sup> Ravenski Kozmograf u djelu *Cosmographia*, u popisu gradova navodi i Salonu krajem VII. stoljeća.<sup>58</sup>

U literaturi se zastupa i mišljenje da su Huni Kutriguri koji su zajedno s Avarima živjeli u Panoniji do 632. godine, te godine, i to ostajući poznati pod avarskim imenom, osvajali Salonu, utemeljili prijestolnicu svoje kutrigurske države u Dalmaciji u do tada neutvrđenom i od Romana nezauzetom Ninu.<sup>59</sup>

U svakoj od mogućnosti drugo osvajanje Salone moglo se dogoditi do oko 639. godine.<sup>60</sup> Papa Ivan IV. (+642.), rodom "Dalmatinac", šalje opata Martina 640/641. godine, odnosno nakon prethodnog pada Salone, u Dalmaciju i Istru da od "pogana", a tako su nazivani i arijanci, otkupi zarobljene kršćane i sakupi kosti mučenika.<sup>61</sup> Pregovori o otkupljivanju zaro-

52 Klaić 1988D, str. 13–14.

53 "Četrdeset kastela koje spominje Teofilakt Simokata na području Bosne... sigurno su branili prilaz Jadranskom moru, odnosno dalmatinskoj metropoli Saloni. Iz drugih izvora znamo, da je 'iznad grada Salone' postojalo više kastela. Takav je izvor, na primer, jedan fragment nekog testamenta iz druge polovine VI. veka, napisan na papirusu, u kome testator ostavlja od svojih prihoda sa poseda na ostrvu Mljetu 100 zlatnih solida... za paljenje kandila u crkvama kastela iznad Salone i za sirotinju u tim naseljima. Od nekoliko imena kastela koja se u dokumentu spominju jedino se može identifikovati kastel Tilurium na brdu Gardun kod današnjeg Trilja na Cetini... Na ruševine kasnoantičkih kastela sa ostacima crkava, sa područja Bosne i Hercegovine, pažnju je skrenuo još pokojni Dimitrije Sergejevski, i to posebno na Gradinu na Glamočkom polju i na Gradac kod Halapića... Na području Bosne i Hercegovine... u nekim kastelima... život je trajao i u starijem srednjem veku... Od takvih spomenućemo samo dva... Gradac u Homolju u Lepenici, i... Vrbiljanni kod Ključa." (Nikolajević 1978, str. 21–22, 439–442.)

54 Kovačević 1967, str. 282–283.

55 Ferluga 1957, str. 43. "U VII i VIII veku ne nailazimo ni na jedan jedini pomen nekog vizantiskog namesnika u Dalmaciji, ni naponsedan ni posredan." (Ferluga 1957, str. 61.)

56 Klaić 1967, str. 32–35, 91.

57 Marović 1991, str. 57–84.

58 Živković 2002, str. 316.

59 "Ostaje samo pitanje po kojem osnovu je narodna tradicija izvršila svoju zamenu, kad se kutrigursko ime ne pojavljuje ni u DAI i ni u jednom drugom izvoru. Blizu je pameti pomisao, da bi to moglo biti na osnovu onoga imena, koje nosi i Utigurski poglavica u Eulisiji između 584 i 642 i koje ime nosi također i jedan od petoro Kutrigurske braće tj. na osnovu imena Krobotosa. Istina o pravom etničkom imenu Kutrigura i Utigura tj. Huna u opšte nema jasnih i sigurnih podataka... i Hunsko ime Bugari je skupno, a nije etničko... lako (je) moguće, da je glavni deo tih istih Kutrigura, koji su 632 došli u Dalmaciju nosio ime jednoga od petoro braće, Krobotosa... Tako se može sada odgovoriti na pitanje, ko su bili oni, koje glave XXX i XXXI imaju pod imenom Hrvata. To su bili Hunski Kutriguri..." (Popović 1957, str. 1139, 1143–1144, 1148, 1152.) U svezi s ovakovim tumačenjima dobro se sjetiti upozorenja Jovana Kovačevića: "Ulogu Bugara, i to Kutrigura, u Avarskom kaganatu ne treba ni prećenjivati ni potcenjivati. Pripisivanje velikog dela arheološkog materijala VII veka u Panonskoj niziji Kutrigurima, sigurno je preterano. Iz ovakvog stava proizašla je tzv. pankutrigurska teorija koja nije osnovana na ozbiljnim arheološkim, a pogotovo istorijskim podacima. Isto tako, negiranje svakog prisustva protobugarskog etničkog elementa u Panonskoj niziji pod avarskom dominacijom u suprotnosti je sa istorijskim činjenicama." (Kovačević 1977, str. 145.)

60 Tomin rukopis Salonitanske povijesti ima 120 pergamentnih listova i naknadno su im prišivena još dva lista. Na prvoj stranici lista 121. navodi se podatak da je Solin razrušen 639. godine. (Matijević–Sokol 2002, str. 46.)

61 Taj navod iz vrela Liber Pontificalis (u hrvatskom prijevodu I. Guberine) glasi: "Ivan po narodnosti Dalmatinac, od oca Venancija skolastika, vladao je godinu jednu, mjeseci devet, dana osamnaest. Taj je u svoje vrijeme

bljenih kršćana i sakupljanju kostiju mučenika nužno pretpostavljaju dobro organiziranu vlast tih “pogana” na zauzetom teritoriju. Ovo važno suvremeno vrelo potvrđuje da su sredinom VII. stoljeća ondanja Dalmacija i Istra bile nastanjene.

---

Moguće je u potpunosti se složiti s mišljenjem Denisa Alimova da hrvatska etnogeneza predstavlja postupno prerastanje vojne družine u etnopolitičku skupnost (zajednicu).<sup>62</sup> Međutim, problem je u odgovoru na pitanje kada se to dogodilo. Dovođenje Hrvata u neposrednu vezu s avarskim etničkim elementom pobijaju pisana vrela. Otto Kronsteiner je prvi 1978. godine objavio mišljenje da su prvobitni Hrvati bili konjaničko-nomadski vodeći sloj avarskog kaganata.<sup>63</sup> Peter Štih s pravom zaključuje kako je “Kronsteinerova tvrdnja da se Hrvati gotovo uvijek spominju zajedno s Avarima bez podloge u povijesnim izvorima”.<sup>64</sup> Postoje tri povijesna vrela o doseljenu Hrvata i ni u jednom se Hrvati ne dovode u užu vezu s Avarima. *Salonitanska povijest* i *Hrvatska kronika* gotovo identificiraju Hrvate s Gotima (“Goto-Sklavini”), a u dva poglavlja spisa *DAI* Hrvati ratuju protiv Avara.<sup>65</sup> J. Kovačević posebno napominje da Konstantin Porfirogenet u spisu *O narodima*, kada piše o osvojenju rimske provincije Dalmacije, priča samo o Avarima.<sup>66</sup> Bit kazivanja

u *DAI* je da su osvojenje Salone izvršili Avaro-Sklavini što je realno tumačiti u smislu da su to izveli Avari koji su predvodili Sklavine. Posebno je važno da se u glavama XXIX. i XXX. *DAI* poistovjećuju Sklavini i Avari.<sup>67</sup> Ti Sklavini, prema *DAI*, nisu bili Hrvati jer se, u ovom vrelu, Hrvati opisuju posebno i samo kao neprijatelji Avara. Može se sa sigurnošću zaključiti da se u svim postojećim pisanim vrelima (*Hrvatskoj kronici*, *Salonitanskoj povijesti* i *DAI*) nigdje ne identificiraju Hrvati i Avari.

Već nekoliko stoljeća poznato je i identificiranje etnonima Hrvat s imenom protobugarskog vladara Kuvrata, koji je ustao protiv avarskog kagana i prijateljio se s carem Heraklijem. Teofan ovoga vladara naziva *Krovat* (na grčkom *Krobatos*, *Krovatos*), a Anastazije u svome latinskom prijevodu Teofana *Crobatus*. Nicefor piše *Kuvrat* (*Kubratos*), odnosno *Kovrat* (*Kobratos*). U izdanju *Armenske geografije* piše *Khoubraath* iz 1881, a u izdanju od 1887. godine piše *Hubrat*.<sup>68</sup> Iz poistovjećivanja protobugarskog vladara s hrvatskim etnonimom neki pisci izvode dalekosežne, ali nedokazane zaključke. Međutim, bilo kakvo zaključivanje o imenu Hrvat može biti logično samo ako se zna kako je prvobitno glasilo ime današnjih Hrvata. Sekundarna su vrela razne isprave kao što je Trpimirova ili Muncimirova, a jedino se o tome sa sigurnošću može zaključivati na temelju kamenih spomenika. Prvi puni spomen hrvatskog imena na kamenom spomeniku imamo iz druge polovine IX. stoljeća kada se na natpisu arhitrava i zabata oltarne pregrade iz predromaničke crkve na Crkvini u Šopotu za Branimira navodi da je “*dux cruatoru(m)*”.<sup>69</sup>

poslao vrlo svetog i nadasve viernog opata Martina s obiljem novaca, da po cijeloj Dalmaciji i Istri odkupljuje sužnje, što su ih pogani zarobili. U isto vrijeme sagradi crkvu blaženim mučenicima Venanciju, Anastaziju, Mavru i mnogim drugim mučenicima, kojih je moći dao donieti iz Dalmacije i Istre i pohranio u spomenutoj crkvi pokraj lateranske krstionice kod Oratorija blaženog Ivana evanđeliste, koju ukrasi i različitim darovima obdari.” (Guberina 1944, str. 27/28. Izvornik vidi u: Rački 1877, str. 277.)

62 Alimov 2008, str. 104–105.

63 Kronsteiner 1978, str. 137–157.

64 P. Štih navodi kako se za vrijeme koje je relevantno za ovo pitanje i u kojemu se Hrvati i Avari uopće mogu pojavljivati zajedno do propasti avarske države krajem VIII. stoljeća postoji samo jedan izvor, koji spominje Hrvate i to Konstantin Porfirogenet. “U tome jedinom izvoru Hrvati se doista spominju skupa s Avarima – ali kao avarski neprijatelji koji su uništili njihovu vlast, pokorili ih i zavladao nad njima. To je u izravnoj suprotnosti s Kronsteinerovom tezom o Hrvatima kao avarskom socijalnom sloju. Ono što je dopuštala njegova etimologija, povijesni je izvor u cijelosti pobio.” (Štih 1995, str. 128.)

65 “Srž priče, hrvatska pobjeda nad Avarima, jednaka je dakle u XXX. i XXXI. poglavlju.” (Lončar 1996, str. 124.)

66 “Tako kada ponavlja priču o padu Salone, on govori samo o Avarima: da su salonitanske straže na Dunavu zbog Avara, da su Avari boravili sa one strane Dunava,

da je romejska vojska koja je prešla Dunav naišla samo na decu i žene Avara. U opisu borbe Hrvata za Dalmaciju on, kao njihove neprijatelje navodi samo Avaru.” (J. Kovačević, *Avarski kaganat*, nav. dj., str. 63. Usp. Kovačević 1967, str. 284.)

67 Usp. Ferjančić 1959, str. 10–11, 27.

68 U navedenom izdanju Roberta Hewsena knjige *The Geography of Ananias of Širak* stoji *Kubrat*. O problematici ovoga veoma važnog vrela usp. Hewsen 1992, str. XII+467.

69 Delonga 1996, str. 166–167. Na pluteju ograde prilaznog stubišta ambona u predromaničkoj crkvi Samostana sv. Bartolomeja nalaze se riječi: “...*clv dux hroator(um)*”, koje se datiraju u drugu polovinu X. stoljeća. (Delonga 1996, str. 108–109.)

## II. Hrvati iz banovine stare *Bijele Hrvatske* preosvajaju od Avara županijsku Dalmaciju početkom IX. stoljeća

“Naime, poznata je činjenica da je doba nazočnosti Hrvata u novoj postojbini tijekom VII. i VIII. stoljeća znanstveno najslabije osvijetljeni dio hrvatske povijesti, jer o tom razdoblju govore tek malobrojni i škrti pisani izvori kojima su se bavili mnogi znanstvenici, ponajviše povjesničari, međutim, suglasje u tumačenju raspoloživih pisanih vrela o vremenu doseljavanja Hrvata u novu postojbinu nije postignuto. To je pitanje u hrvatskoj historiografskoj literaturi ostalo još otvorenim... Treba odmah istaknuti da o naseljima Hrvata ne samo na području Dalmatinske Hrvatske, već i na ostalim područjima iz doba njihove najstarije nazočnosti u novoj postojbini, nemamo gotovo nikakvih arheoloških podataka.”

(J. Belošević, *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu u Ninu*. 2007, s. 23, 32)

### 1. Hrvatska kronika o doseljenu Avaro–Sklavina u susjedstvo Hrvata do oko 639. godine

Kada je Totila, sredinom VI. stoljeća, sa svojom vojskom *rasuo* “*Istriju i Akvileju*” i otišao u Italiju, njegov brat Stroil je osvojio Bosnu, došao u Dalmaciju i *rasuo* primorske gradove. On je tada poslao sina Sviolada da zauzme “*i donju zemlju i zagorsku*”. Stroil je s malo vojske “*ostao u Prilivitu, a to je u Bosanske strane*”. “Cesarova” ga je vojska tu napala, a u boju je i sam poginuo. Stroil je u Bosni, a ne u Duklji, utemeljio svoje sjedište, a nigdje se iz glava III., IV., V., VI. i VII. ne može zaključiti da je to sjedište za vrijeme događanja, koja su opisana u tim glavama, bilo premješteno na drugi teritorij. U drugoj se glavi ovoga vrela opisuje nastanak države pod vlašću gotske dinastije,<sup>70</sup> što je potpuno moguća povijesna realnost. Prokopije piše da je da je poslije gotsko–bizantskih borba, konkretno poslije povlačenja Gota, u lipnju 536. godine, bizant-

ski vojskovođa Konstancijan, kad je zadobio Dalmaciju i Liburniju, “*privukao (pridobio) sebi sve Gote koji su obitavali*” u tim pokrajinama.<sup>71</sup> Poslije završetka gotskih ratova s Bizantom, dakle od druge polovine VI. do kraja VIII. stoljeća, Goto–Sklavini mogli su nesmetano nastaviti (s vremenom i bez suglasnosti Bizanta) vladati tim zauzetim teritorijem.<sup>72</sup> “*Vizantija je tokom VII. VIII i prve dve decenije IX veka, slabo prisutna duž dalmatinske obale, dok se o tom prisustvu u unutrašnjosti Balkanskog poluostrva ne može ni govoriti.*”<sup>73</sup>

Stroilov sin Sviolad vladao je dvanaest godina progoneći kršćane “*navlastito koji u primorskih gradih pribivaju*”. Gotosklavinski doseljenici posebno su napadali primorska mjesta koja su bila kristijanizirana i u posebnu odnosu s Bizantom. Tako se u glavi III. ovoga vrela spominje progon kršćana u cijeloj državi, a posebno u primorskim gradićima. Iz glava VI. i VII. progona kršćana također se događaju po cijelom kraljevstvu (u *primorskim* i u *zagorskim* stranama). F. Šišić ističe da je ono što se priča o progonima kršćana u VI. i u VII. glavi “*potpuno... istorijski verna i ispravna opšta slika*”.<sup>74</sup> I ono što hrvatska redakcija navodi o otpadu kršćana “*potpuno odgovara prilikama za seobe*

70 Danijel Farlati je nakon posebne analize toga vrela, a osobito dijela o Stroilu kao utemeljitelju gotske dinastije u dijelu rimske Dalmacije, zaključio: “Hoc regnum Dalmaticum a Gothis originem, a Sclavis incrementum accepit.” (Dalmatinska država je gotskog podrijetla /dalmatinsku državu osnovaše Goti/, a povećana je sa Sklavenima /Sklavi su joj dali prirast/.) Važno je i Farlatijevo shvaćanje ovoga vrela da su sa Gotima došli Sklavini, a da je utemeljitelj vladarske dinastije nad Gotima i Sklavinima bio Got Stroil. (Daniele Farlati, *Illyrici sacri*. T. 2, Ecclesia salonitana. Venetiis, Apud Sebastianum Coleti, Venecija, 1753, str. 143–149.)

71 Bartolini 1982, str. 654. Kada bi se Prokopijev grčki izvornik preveo i u smislu da je Konstancijan Gote “pokorio” to opet potvrđuje da oni nisu napustili Dalmaciju i Liburniju. Moguće je da je “Bizant priznal, ko so prilike to dozvolile, gotskim ostankom v Dalmaciji, Liburniji i Bosni in dr. lokalno avtonomijo pod domačimi knezi. Gotom je pripadala odslej vloga graničarjev kakor Herulom v severni Srbiji”. (Kelemina 1932, str. 132). “Međutim, vodeći računa o glavnim ciljevima Bizanta u to vrijeme (osiguravanje i zauzimanje Salone), o kvantiteti bizantskih snaga pod Konstancianom –nedovoljnih obzirom na veliki prostor Dalmacije i Liburnije– te o postojanju gotskih naselja u Dalmaciji i Liburniji, od kojih su neka i arheološki utvrđena, može se pretpostaviti da je bizantska vlast u znatnom dijelu Dalmacije, a pogotovo u Liburniji, bila samo nominalna; Goti koji su u tim oblastima bili naseljeni ostali su i nadalje u svojim naseljima i priznali vlast Bizanta, jer su im to, po svoj prilici, nametnule neke vanjske okolnosti, a ne njihova želja.” (Medini 1980, str. 406–407.)

72 “Poslije smrti cara Heraklija... pa sve do početka IX. st. Bizant je bio rastakan dvorskim spletkama i unutarnjim nemirima te zabavljen novim neprijateljima: Saracenima i Bugarima tako, da nije mogao misliti na zapadni dio Balkana... Za sve vrijeme od cara Heraklija pa do konca osmoga stoljeća nemamo nikakva povijesnog izvora, koji bi nam kazivao, da su Bizantinci vršili neku vlast na cijelom... prostoru od Raše do rijeke Vojuške.” (Mandić 1963, str. 161–162.)

73 Živković 2002, str. 340.

74 Šišić 1928, str. 426.

naroda, kako ih poznajemo iz onodobnih vjerodostojnih izvora”.<sup>75</sup> Nasilno rušenje crkava u doba koja opisuje ovo vrelo i arheološki se može dokumentirati,<sup>76</sup> ali izgleda da nije bilo posebno veliko. Samo je na ove gotosklavinske doseljenike mogao misliti papa Grgur Veliki kada 600. godine izražava žaljenje solinskom biskupu Maksimu zbog prijetnji koje mu dolaze od Sklavina. Iz navoda u tom vrelo o napadima na primorska mjesta kao posebno bitno može se zaključivati da ona nisu bila u sastavu goto-sklavinske države. U trećoj se glavi hrvatske redakcije vrela granice Silimirove države ovako opisuju: “I bi kraljevstvo njegovo Bosna i Valdemin deri do Polonije, tako primorsko kako i zagorsko kraljevstvo.”<sup>77</sup> Hrvatima je od početka gotosklavinske države vladao ban.<sup>78</sup>

Nasljednik Svioladov bio je sin Silimir koji je kraljevo dvadeset i jednu godinu. U doba njegova nasljednika Bladina dogodilo se doseljenje Avaro-Sklavina, koje se u petoj glavi *Libellus Gothorum* opisuje ovako:

*Bladin, i sin njegov, zauja gospodstvo i poča na otčevo misto gospodovati redom i putom otca svoga Silimira. I Bladin kraljujući tako, imi sina i bi ime sinu njegovu Ratimir. I ta, kako ulize u znanje, poče kazati se vele ohol i mimored suprot svakomu okoran. Budući jošće otac u gospodstvu, i izlize niki puk s mnoštvom prez čisla tja deri ispriko rike velike, ka se dii Vellija. Ki puk izvede žene i dicu i vojsku; s njimi gredihu i sobom nosahu sve imanjanje svoje, ki čudnim zakonom hojahu. I ti obujaše kraljestvo ko se zoviše Seno buia, ali prvo sve mimo-hojahu. Poglavica njih biše muž vrimentit, koga zovihu njih jazikom Bare, ča jest našim cesar, pod kim biše devet dužev, ki gospodovahu i obladahu taj puk koga biše čudno mnoštvo. Posli obujaše Sledusiu i pojdoše u Macedoniu, i nju prijaše i svu zemlju Latinsku, ki se onda /za/ Rimljane držahu, a sad se zovu Črni Latini, kih cesar s onimi ima mnoge rvanje. I videće da protiva njim ne može biti, učini mir s njimi. Otaj puk tvrdo*

*viru držaše, i tako ostaviše Latine u miru. I videći kralj Bladin čudesa togaj puka i mnoštvo veliko i razumi da jednim jazikom govore, mnogo bi vesel i tudije spremi posle i posla k njim. Ki cića jazika mnogo milostivo i s poštenjem primiše i u miru staše, dajući jim Bladin dohodak, kako cesar biše učinio, i utakmiše se stati pod harac. Mnogo ljubeznivo živiše, toliko veće koliko vire i jazika bihu jednoga. I ne učeše razsipati, da, počeše činiti sela i pribivališća, i napunjevati što rasuli bihu. I tvrdo učeše zemlju uzdržati, ku prijali bihu.*<sup>79</sup>

U hrvatskom izvorniku *Libellus Gothorum* ne koristi se za navedene doseljenike naziv Avari i to zato jer ni suvremenima iz drugih vrela taj pojam nije bio jasan.<sup>80</sup> Ako bi se vladari iz ovoga vrela počeli računati od oko 541. godine, kada je djelovao povijesni Totila, Bladin je prema redoslijedu vladara u ovom spisu živio mnogo prije 679. godine. Ako se, pak, početak Strojlova vladanja i pogrješno datira (prema Orbiniju) u (oko) 495. godinu te ako se koriste podatci iz spisa da je Sviolad vladao dvanaest godina, a Silimir dvadeset i jednu godinu, moguće je zaključiti da je Bladin započeo vladati tek pri kraju VI. stoljeća. Bladin je, ako se prihvati najvjerojatnije Marulićevo datiranje osvajanja od strane Goto-Sklavina u 547. godinu, vladao mnogo vremena prije 679. godine. On je mogao zavladati u posljednjem desetljeću VI. ili tek od prvoga desetljeća VII. stoljeća. U hrvatskoj redakciji stoji da se za Bladinova kraljevanja pojavilo mnoštvo naroda koje je krenulo od velike rijeke koja se naziva Velija.<sup>81</sup> U latinskoj redakciji to se prevelo u smislu da se za Bladinova vladanja diglo mnoštvo naroda s velike rijeke Volge po kojoj su dobili ime *Vulgari*. U raspravljanju

79 Mužić 2001, str. 64.

80 “Mislimo da je nepotrebno opredjeljivati se za i protiv Dukljanina. Niti je on pisao bajke, kako misli Mijušković, niti je samo kompilirao ono što je našao u knjigama, kako tvrdi Banašević, niti je sve pisao na osnovu narodne pjesme (Jagić, Jireček, Latković), nego je koristio sve raspoložive izvore. Upravo tako se može objasniti da uopšte ne pominje Avare (Obre), jer o njima nije imao što da pročita.” (Rotković 1999, str. 138.)

81 “Reka Velika (Velikaja) protiče pored Pskova, na severu Rusije. Da li je reč o reci Volgi, Veliji, Velikoj ili nekoj drugoj velikoj reci, teško je utvrditi... Pridošlice su došle pod vođstvom kagana Krisa ili vladara sa zvanjem bara, vojvode Bara... Ime vojvode Bara ni zvanje ‘bare’ ne moraju da se tumače bugarskim jezikom, mogu i slovenskim, na šta i ukazuje Ljetopis, jer i takozvani ‘Bugari’ govore istim, slovenskim jezikom. Obar je slovenski naziv za Avare (onaj koji živi u oboru=Avar); u ruskom jeziku barin je značilo dvorjanin, gospodin, što dgovara značenju u hrvatskoj varijanti. Kod nas je lično ime Bar zabeleženo u poznom srednjem veku (Daničić).” (Janković 2007, str. 206.)

75 Mandić 1963, str. 458.

76 Istorija Crne Gore. (Tekst J. Kovačevića), nav. dj., str. 358.

77 Mošin 1950, str. 43.

78 Iz glave IX. latinske redakcije ljetopisa nedvojbeno proizlazi da je latinska riječ “dux” na hrvatskom značila ban (“banum ordinavit, id est ducem”) i zato se riječ “dux” u odnosu na Hrvate ne može prevoditi u značenju “knez”. Hrvatska redakcija glave IX. *Sclavorum Regnum* konkretno dokazuje da su u Hrvata postojali i banovi i knezovi. (“I zapisashe časti i dohotke banom i hercegom i knezom i satnikom.”) Postojanje banovina u idućim stoljećima na teritoriju Gacke, Krbave i Like, kao i Bosne jasno upućuje na nastavljanje kontinuiteta banske vlasti iz doba kada su tim krajevima zavladaali Goti.

ove problematike bilo bi bitno predhodno utvrditi tko su bili prvobitni protobugari u etničkom smislu. Neka vrela identificiraju Bugare s Hunima i Avarima. Tako Prokopije u VI. stoljeću Bugare naziva Hunima, kao i Porfirogenet u X. stoljeću.<sup>82</sup> U Theophanesa se miješaju pojmovi Bugari i Avari.<sup>83</sup> Bugari, prema usamljenom mišljenju G. Tzenoffa, ne potječu s područja rijeke Volge, već se pod nazivom “Vulgares” spominju u IV. i V. stoljeću i to s prebivalištem južno od Dunava.<sup>84</sup> Jože Rus je 1931. godine upozorio da je u latinsku redakciju “*ime Vulgari interpolirano*” i da se radi o Avarima koji su predvodili Sklavine.<sup>85</sup> U literaturi se ističe da isti jezik kojim su govorili novi doseljenici može biti samo slavenski, a da su Bugari tada govorili starobugarski i da nikad nisu naselili zapadni Balkan.<sup>86</sup> Zaključuje se na temelju analize zemljopisnih naziva u *Libellus Gothorum* (I–VII. poglavlje) također se može zaključiti da se pričanje V. glave ovoga vrela odnosi samo na Obre (Avare) i Sklavine.<sup>87</sup> Posebno se napominje da ako je riječ o Bugarima kao Slavenima i prvobitnom teritoriju bugarske države s kraja VII. stoljeća, to može biti Bugarska najranije sredinom IX. stoljeća.<sup>88</sup> Ako se može prevesti navod iz *DAI* da su se

neki stanovnici u hrvatskoj državi nazivali ili smatrali Avarima onda je sklavinsko mnoštvo za Bladina doselilo pod avarskim vodstvom. Međutim, i u tom slučaju ostaje neodgovoreno pitanje tko su stvarno bili ti Avari. Genetička istraživanja u Hrvatskoj i Bosni definitivno su potvrdila da na tom prostoru prevladavaju geni balkanskih starosjeditelja, što znači da oni nikad nisu bili uništeni, a da doseljeno mnoštvo nije bilo preveliko.

Iz opisa *Libellus Gothorum* slijedi da su navedeni doseljenici osvojili pokrajinu Sledusiju, cijelu Macedoniju i čitavu pokrajinu Latina (Rimljana). Car Konstantin je nakon mnogih neuspješnih ratova s tim doseljenicima sklopio mir. Kralj Bladin je također sklopio s njima mir i njegovi podanici nastavili su mirno živjeti s novim došljacima koji bijahu s njima iste vjere i istoga jezika. Ista *vira* u to doba može biti samo arijanizam kojemu su, prema Tomi Arhiđakonu, pripadali i ranije u japodskom dijelu susjedne Liburnije doseljeni Hrvati.<sup>89</sup> Iz ove glave *Hrvatske kronike* jasno proizlazi da su doseljenici naselili novu postojbinu bez uništenja starosjeditelja na zaposjednutim teritorijama. Kralj Bladin je pristankom na davanje dohotka priznao vrhovništvo vodstva novih doseljenika.

Kad je Bladin umro, naslijedio ga je, kako stoji u VII. glavi ovoga vrela, sin Ratimir. “*I umri Ratimir i ne ostavi sina na njegovu mistu. I stavi se /kraljevati/ jedan od njegova kolina /a potom drugi?/. I on umrše, nebiše veće kralji togaj kolina.*”<sup>90</sup>

F. Šišić piše da je nekoliko vladara u ovome vrelu – od prvog Stroila pa do posljednjeg Radoslava, dakle u trideset i sedam koljena – “*prosto jedno jedino genealoš-*

82 Maretić 1889, str. 43.

83 Kelemina 1932, str. 121–132.

84 Usp. Tzenoff 1935, str. XV + 272.; Cenov 1998, str. 51. (Gančo Cenov /1875.–1952./ diplomirao je povijest na Sveučilištu u Sofiji, doktorirao povijest na Sveučilištu u Berlinu i postao između dva svjetska rata sveučilišni profesor u Berlinu. Zbog obrane teze da su Bugari autohtoni na Balkanu napadan je za života, a poslije smrti posve je prešućen.)

85 “O doselidbi Bolgarov na dalmatinska tla tudi ne more biti govora.” (Rus 1931, str. 141, 158.)

86 “I ovdje je krivi prijevod sa slavenskog originala u latinskom tekstu Ljetopisa Popa Dukljanina zaveo na pogrešne interpretacije kao da se radilo o dolasku Bugara (prevodilac je rijeku Veliju–Veliku preveo riječju Volga, pa još i ‘objasnio’ da su se po njoj nazvali Vulgari... Da u petoj glavi nije riječ o Bugarima, pokazuje i okolnost, da se Ljetopis odnosi na dalmatinsku unutrašnjost, za koju nije poznato da bi je Bugari ikada u prošlosti naselili, odnosno nastanjivali.” (M. Hadžijahić, Hipoteza o tzv. ‘Trećoj slavenskoj seobi’ na Balkan. Kopija rukopisa u posjedu autora I. M., str. 2–4.)

87 “Im V. Kapitel erhebt sich die Chronik zur Darstellung wirklicher Geschichte. Es wird der Einfall der Avaren (‘Vulgari’) und die Besiedlung der adriatischen Länder mit neuen Slaven berichtet. Der Chronist erwähnt die Eroberung Siebenbürger durch die Avaren; das Land wird im kroatischen Text mit deutschen Namen als Simburgia, Simburgiorum terra benannt.” (Kelemina 1939, str. 34–35.)

88 (Naumov 1989, str. 239.) Ni iz titule “cagan” (kagan), kojom su doseljenici, prema latinskoj redakciji vrela, zvali svoga vladara, ne može se zaključiti da se radi o

Bugarima. Doseljenici u V. glavi latinske redakcije Hrvatske kronike predvođeni vođom po imenu “Kris, koga nazivahu svojim jezikom ‘kagan’”. (“Kris, quem lingua sua ‘cagan’ appelabant.”) F. Šišić je mislio da je to glosa nekog dalmatinskog Romana još iz XIII. stoljeća, ali: “Teško da bi u XIII. vijeku neko glosirao orijentalnu titulu kagana, dok je ona bila vrlo dobro poznata kod pravoslavni Slavena u XII. vijeku. Ona je kod Hazara značila vrhovnog vladara i u takvom smislu pozajmili su je neki drugi narodi, koji su bili u vezi s Hazarima, ili su nekada spadali pod njihovu vlast. Tako car Ljudevit II. 871. godine u prepisci s carem Vasilijem Makedonskim povodom pitanja o carskoj tituli kaže, da titulu hagana nose vladari Avara, Kazara i Normana.” (Mošinić 1950, str. 45.)

89 Važna je činjenica, koju navodi Germain Morin u jednom svom tekstu iz 1932. godine, kako se u VI. i VII. stoljeću u nekim “ilirskim” crkvenim općinama svetkovao blagdan trojice gotskih mučenika: “Hildaevora, Vihila ili Juhila i Theogenesisa”. (Kelemina 1939, str. 19.)

90 Mužić 2001, str. 69.

ko stablo”<sup>91</sup> Ovo Šišićevo mišljenje nije točno u odnosu na izlaganje prvobitne hrvatske redakcije u kojoj ne postoji kontinuitet vladara iz samo jedne kraljevske dinastije. Taj se kontinuitet jedne loze prekida u VII. glavi hrvatske redakcije vrela kada su zavladała dva kralja koja nisu bila iz Ratimirova roda. Iz hrvatske redakcije ove glave proizlazi da je u drugoj polovini VII. stoljeća prestala postojati vladavina dotadanje gotske dinastije koju je utemeljio Stroil. Da su do tada stvarno mogli vladati kraljevi gotskog podrijetla, potvrđuju i gotska imena nekih od njih (Silimir, Bladin).<sup>92</sup> Važno je da se iz ovoga vrela može sa sigurnošću zaključiti kako novi avaro-sklavinski doseljenici nisu nikad naselili opisani prostor *Bijele Hrvatske*.<sup>93</sup> Iz nastavka pričanja u sljedećim glavama *Hrvatske kronike* proizlazi da su goto-sklavinsku dinastiju zamijenili novi avaro-sklavinski vladari protiv kojih su Bijeli Hrvati podizali ustanke.

Prema Radojčićevu mišljenju ovom sedmom glavom “svršava se uvodni deo Barskoga rodoslova,... Odeljak je, s književnog gledišta, zaokružen na hvale vredan način”.<sup>94</sup> Ljudmil Hauptmann zaključuje da sa Silimirovom završava gotski dio *Ljetopisa* i da počinje drugi, slavenski dio, i to “*dogadajima devetog vijeka*” (potcrtao Lj. Hauptmann).<sup>95</sup> Važno je napomenuti da ovom glavom završava dio vrela u kojemu, po svemu sudeći, nema umetaka od strane prepisivača, odnosno redaktora.<sup>96</sup>

91 Šišić 1928, str. 176.

92 Antun Mayer zaključuje da su Totila i vjerojatno Silimir gotska imena, a da bi mogla biti gotska i Ostroil i Vladin (Bladin). “Iz ovoga, što smo iznijeli slijedi, da su Totila i vjerojatno Silimir gotska imena (naša gornja prva kategorija), a mogla bi biti gotska i Ostroil i Vladin (druga kategorija). Stalno slovenska imena jesu Svevlad i Ratimir (treća kategorija), ali bi prvo moglo kao pozajmica u prijevodu odgovarati gotskom Theodoriku. Ime Brus: Bris bolje je ni ne uzimati u obzir. Nije dakle isključeno, da u ovom nizu od 6 najstarijih imena 5 potječe iz nekog vrela o istočnim Gotima.” (Mayer 1932–33, str. 84.)

93 Također je moguće iz ovoga vrela zaključiti da Gacku, Krbavu i Liku od sredine VI. stoljeća sve do Zvonimirova kraja nikad nisu nastavali ni Srbi.

94 Radojčić 1935, 9, str. 68.

95 Hauptmann 1932–33, str. 78–79.

96 Iz sadržaja je VIII. glave *Ljetopisa* očito da se ona u jednom svom dijelu ne nastavlja na pričanje prethodnih glava. Poslije smrti četiriju nepravednih kraljeva ostao je sin jednoga od njih, koji se u hrvatskom tekstu zove Satimir, a kojega u devetoj glavi ista hrvatska redakcija zove Satamir. Za njegova doba pojavljuje se Konstantin (Ćiril) koji je pošao u Kazariju propovijedati kršćanstvo i koji je obratio svu “Bulgariju”. Konstantinova misija u Kazariji zbivala se u drugoj polovici 860. i u prvoj po-

## 2. Avarski arheološki nalazi i mogući avarski nazivi ne postoje u banskoj Hrvatskoj

U glavi XXX. *DAI* jasno se navodi da se Hrvatska sastoji od 11 pojedinačno navedenih županija i banske Hrvatske, koja se sastoji od Krbave, Like i Gacke. Županijama upravljaju župani, a ban vlada banskom Hrvatskom, ali se ne može iz ovoga vrela, kako se običava, olako zaključiti da su tri pokrajine (Krbava, Lika i Gacka), istodobno i tri županije. Srednjovjekovni teritorij sjeverne Dalmacije, omeđen rijekama Zrmanjom i Krkom, i onaj srednje Dalmacije omeđen rijekama Krkom i Cetinom, te kninska i drniška krajina, kao i područje Livna i Glamoča, naziva se u literaturi *Dalmatinska Hrvatska*, a taj je prostor u biti identičan s Porfirogenetovim hrvatskim županijama. U tu *županijsku Hrvatsku* doseljivali su Hrvati kao franački saveznici u ratu protiv Avara krajem VIII. i početkom IX. stoljeća i tek od tada se na tom prostoru nalaze i starohrvatski grobovi. Nada Klaić hrvatski državni prostor, od IX. stoljeća pa nadalje, dijeli na stvarno postojeća njegova dva dijela: *bansku Hrvatsku* i *županijsku Hrvatsku*. “Hrvati su s franačkom pomoći zauzeli **županijsku Avariju između između Zrmanje, Krke, Dinare, Mosora i mora, pa je upravo u tom dijelu nekadašnje avarske zemlje ili avarskog kaganata njihovo ime Hrvat postalo i sinonim za novoosnovanu državu!**... Zato i car Konstantin u svoje vrijeme, oko 959, razlikuje dva hrvatska područja: **županijsko (s pokrštenim stanovnicima) i bansko, koje je još uvijek pogansko!**”<sup>97</sup>

*Banska Hrvatska* obuhvaćala je srednjovjekovnu Gacku, Krbavu i Liku i ne postoje pisana vrela niti arheo-

lovici 861. godine. F. Šišić točno ističe da “kod krštenja Bugara nisu stvarno učestvovali ni Konstantin ni brat mu Metodije”. (Šišić 1928, str. 426.) Iz opisa u glavi IX. *Hrvatske kronike* proizlazi da se stvarno radi o zbivanjima u IX. stoljeću.

97 Klaić 1988C, 21, str. 52, 56. (Sve potcrtao N. Klaić.) N. Klaić potpuno je zanemarila kao povijesno vrelu Hrvatsku kroniku i tako je zaključila da je “čini se” i veća grupa Hrvata u drugoj polovini VI. stoljeća “možda pred Avarima, napustila svoja stara balkanska sjedišta”. (Klaić 1988C, str. 61.) Hrvati su se, prema Klaićkinu mišljenju, iz Karantanije s Francima vratili ponovno u svoju prvobitnu domovinu. N. Klaić je, u tekstovima objavljenim tijekom 1987. i 1988. godine, prihvatila Kunstmannovo mišljenje o seobama od juga na Balkanu na sjever Europe točno ističući da se za pretpostavku o doseljenu slavenkih plemena iz Zakarpaća u VII. stoljeću na Balkan ne može pronaći “baš nikakve dokaze”. (Klaić 1987, str. 9.) Na Klaićku je posebno utjecao Kunstmannov rad: *Wer waren die Weisskroaten, des byzantinischen Kaisers Konstantinos Porphyrogenetos?* (Kunstmann 1984, str. 111–122.)

loški nalazi koji bi potvrdili da su taj hrvatski prostor bilo kada naseljavali Avari.<sup>98</sup>

### 1.

Hrvati spadaju među narode koji Avare nazivaju Obrima. Pojedini autori pokušali su većim brojem toponima *Obrov* dokazati suživljenje Avara s Hrvatima. F. Šišić piše kako “misli” da na ostatke Avara ili Obara upućuju mjesna imena: Obrov, Obrova, Obrovo i Obrovac i u tom smislu nabraja: 1. “*Obrovac kod Nina /danas Obrovica/ u latinskim ispravama od X. do XIV. vijeka, prvi put 918.*”, 2. “*Obrovac na Zrmanji javlja se tek od 1337.*”, 3. “*Villa Obrovac kod Brinja – danas toga sela više nema 1476.*”, 4. “*Villa Obrov kod Jezerana pod Kapelom*” 1476., 5. “*Castellum Obrovac na Uni niže Bihaća (danas više ne postoji), oko kojega je živjelo pleme Obrovačko 1321.*”, 6. “*Praedium Obrov u Pounju oko Dubice 1347.*”, 7. “*Danas ima još selo Obrovac na istoku Banjaluke.*” F. Šišić dalje navodi oko današnjeg Dugog Sela nedaleko od Zagreba “*possessio Obrova*”, jedan Obrovac u sinjskoj okolici u Dalmaciji, prebivalište Obre kod Konjica u Hercegovini i Obre kod Visokoga u Bosni.<sup>99</sup>

98 N. Klaić posebno napominje da podatak iz DAI o hrvatsko–mađarskoj granici “prema gorama” može “biti samo Petrova gora koja je stoljećima bila stvarna granica između Hrvatske i Slavonije... Dakako da je Stara Hrvatska smetala Mađarima kad su u početku X. stoljeća počeli uslužno juriti kao plaćenici u Italiju, i zato su je, kako smo vidjeli, pljačkali. Ali Stara Hrvatska ostaje i za Mađare neosvojiva zemlja. Magister P., notar kralja Bele III, tvrdi da su ugarski vojskovođe, vraćajući se iz Italije, prešli Kupu i Savu i zauzeli tri utvrde – Zabrag, Požegu i Vukovo, pa je i taj izvještaj novi dokaz da u Hrvatskoj, ako su je i napali, nisu mogli ništa postići. Prema tome, Stara Hrvatska ostaje neosvojiva tvrđava za sve susjede najmanje do sredine X. stoljeća.” (Klaić 1988C, str. 60–61. Podcrtala N. Klaić.) Međutim, tu staru Hrvatsku, prema Hrvatskoj kronici, nisu naselile avarosklavinske mase, a u njoj ban autonomno vlada nad Hrvatima i u zajedničkoj državi s Avaro–Sklavinima.

99 Šišić 1925, str. 678–680. J. Kovačević dopunio je Šišićeve primjere ovako: “U rimskoj provinciji Dalmaciji i Pannoniji toponima tipa Obar ima mnogo. (Obarska Mahala, Velika i Mala kod Bijeljine, Obarići zapadno od Kreševa na Neretvi, Obre ili Obri kod Visokog, Obri kod Pohuma na Neretvi, Obre kod Janje u blizini Bjeljine, Obri severozapadno od Goražda, Obrinje na reci Klini, Obrje kod Mostaha u blizini Ljubljane, Obrov kod Dubice u Pounju, Obrav kod Velike Kladaše u Pounju, Obrav kod kod Rasova kod Bijelog Polja, Obrov kod Dugog Sela kod Zagreba, Obrov kod Podgrada u Istri, Obrov kod Jezerana pod Kapelom, Obrovanj, ostrvo kod Vrgade između Zadra i Šibenika, Obrovac kod Nina, Obrovac na Zrmanji, Obrovac južno od Bihaća na Uni, Obrovac kod Bužima na Uni, Obrovac istočno od Banjaluke,

Šišićevo mišljenje ubrzo se počelo pobijati.<sup>100</sup> Pojedini autori su zaključili da riječ *Obrov* dolazi od slavenske riječi “ob–rovati”.<sup>101</sup> Međutim, kada bi se i sigurno utvrdilo da svi navedeni toponimi upućuju na avarsko postanje od odlučne je važnosti da je postojanje ovih toponima na prvobitnom hrvatskom teritoriju srednjovjekovne Gacke, Krbave i Like potpuno zanemarivo.

Obrovac kod Sinja, Obrovac kod Brinja, Obrovac kod Kaknja, Obrovac kod Benkovca, Obrovac kod Bosanske Krupe, Obrovac u Sarajevskom polju, Obrovac kod Vujana, Obrovo kod Orašca /kod Dubrovnika/.” (Kovačević 1977, str. 93.)

100 “Između ostaloga, mislio je (Šišić) da je postalo od imena Obara i ime varošice Obrovac na reci Zrmanji. Ali tu hipotezu čini neverovatnom akcentat reči, koja se u imenu ovog dalmatinskog mesta izgovara Obróvac, s uzlaznim dugim akcentom na drugom slogu. Mesno ime od osnove ‘obr’ s dodatnim nastavkom ‘ovac’, moglo je da bude naglašeno kao jedna od ove četiri reči kojima je postanje slično i nastavak jednak: ‘Čärevac, Petrovac, Kârlovac, Bánovac’ prema tome kako se izgovarala reč ‘Obar’ (što nam nije poznato). To jest, moglo je da dobije ma koji od naša četiri akcenta, ali udar glasa mogao je da bude samo na prvom slogu, kao što je kod svih slično načinjenih reči. Naprotiv, ovaj naš Obróvac naglašen je kao reč ‘udóvac’, i kao što ova reč dolazi od ‘udov’, valja da i ‘Obrovac’ proishodi od reči ‘Obrov’. ‘Obrov’ je dobra reč našega jezika, koja znači opkop oko nekoga grada... Još jednu potvrdu za tesnu vezu između reči ‘obrov’ i ‘obrovac’ imamo u dva topografska imena u neposrednoj blizini Bijelog Polja, gde se, u položaju koji je nekad bio opkopan, jedno selo zove Obrov, a brdo tik od njega Obrova.” (Smodlaka, 1946, str. 44–45.) Ovaj je Smodlakin rad tiskan kao poseban prilog u *Vjesniku za Arheologiju i Historiju Dalmatinsku*, a recenzirao ga je Mihovil Abramić.

101 M. Suić zaključuje da je i hrvatski oblik Obrovac nastao proširenjem osnove “rov” s prefiksom “ob–” i sufiksom “–ac”. “To je čisto hrvatski naziv, a susrećemo ga npr. s unutrašnje strane Dioklecijanove palače u Splitu, što je zanimljiv primjer pohrvaćenja latinske nomenklature. Pored imenice ‘obrov’ imamo i drugu, istoznačnu ‘ob–kop’. To su varijante za naziv fortifikacija tipa rova i nasipa, u latinskoj terminologiji fossa i vallum, to jest ‘jarak’ i ‘nasip’. Od vallum nastao je naziv za Bol (o. Brač). Dakle, sam hrvatski naziv Obrovac izravno govori da se radi o varijanti fortifikacije.” (Suić 1996A, str. 30.) “Te su slavenske riječi prodrle i u sferu urbanih denominacija (Split, Trogir), gdje Avara nikada nije bilo.” (Suić 1977, str. 97.) “Ime Obor u nazivu Obrovca na donjoj Zrmanji ne potiče od Obra–Avara. Nosi ga i poljska rijeka Obra. Tipično je za zagrebački kraj, gdje u nazivima nalazimo Obore i Opore. Opor zvao se pristav kod nagode Brukonje sa samostanom sv. Kuzme i Damjana za vinograde kod Tinja.” (Ćuk 1959, str. 13.)

## 2.

Otto Kronsteiner pokušao je protumačiti izraze: *ban*, *chagan*, *gaziz* (*chaziz–kaziz*) i *župan* kao avarske “*službene stupnjeve*”, koje su nazive alpski *Slaveni*, prema njegovu mišljenju, preuzeli iz avarskog jezika što je posve neutvrđeno.<sup>102</sup> Pretpostavljenu avarsko–hrvatsku bliskost posebno se pokušalo obrazložiti postojanjem banske vlasti u Hrvata. Mišljenje da hrvatski naziv *ban* potječe od avarskoga osobnog imena vladara Bajana poziva se na poglavlje XXX. *DAI* u kojemu se navodi kako među Hrvatima u Lici, Krbavi i Gackoj vlada “boanos” (boan) koji se u glavi XXXI. *DAI* spominje kao “boeanos” (boean).<sup>103</sup> Međutim, u Hrvata postoji samo naziv *ban* koji se u hrvatskim izvorima oduvijek tako pisao i izgovarao.<sup>104</sup> Korijen naziva *ban* je indoeuropski, a u rimsku Dalmaciju najvjerojatnije su ga prenijeli Germani. Vjekoslav Klaić je prvi upozorio na mogućnost da hrvatska oznaka *ban* potječe iz jezika Gota: “*U gotskom jeziku imade rieč bandvjan, od koje su u srednjem vieku postanule rieči: bannus, bannum, francezki ban, talijanski i španjolski bando, a sve te rieči označuju izvršujuću vlast, ili pravo javnoga častnika, da pod prijetnjom kazne nešta zapovjedi ili zabrani. Nije li tu ime povlasti preneseno na osobu, koja ju izvršuje?*”<sup>105</sup> Iz sačuvane hrvatske tradicije može se zaključiti da su Hrvati čast bana kao najvišeg dostojanstvenika iza kralja preuzeli od Gota. Tako se u *Korčulanskom kodeksu* iz XII. stoljeća navodi o gotskom kralju Totila ovo: “*Tunc Gothi fecerunt sibi regem Tetolam qui fuerat aliis regibus banus et obsedebat undique Romanis.*”<sup>106</sup> Pojam

102 Štih 1995, str. 125–127.

103 I O. Kronsteiner riječ *ban* dovodi u vezu s riječju *bajan* i smatra da spada u turkijske jezike (Kronsteiner 1978, str. 145.)

104 “*Tvrđnja da je ‘ban’ postao stezanjem iz ‘bojan’ protivi se i historijskim činjenicama i glasovnim zakonima. Da je slavenski ‘bojan’ proizašao iz mongolsko–turskoga ‘bajan’, trebalo bi istom dokazati, jer može biti i od korijena boj. Istina je doduše, da je kod nabrojjenih altajsko–turskih naroda lično ime ‘Bajan’ bilo dosta često, ali u povjesnim vrelima nema nigdje ni traga kakovu svjedočanstvu, da je riječ *bajan* kod njih označivala državno ili vojničko dostojanstvo i imala isto ili barem približno slično značenje kao hrvatski ‘ban.’*” (Sakač 1939, str. 393.)

105 Klaić 1889, str. 26. O značenju riječi *ban* usporedi i Kunstmann 1990, str. 162–187.

106 Vinko Foretić, koji je prvi obradio ovo vrelo, zaključuje: “*Ova rečenica nalazi se u posljednja dva retka lista. Dio ‘aliis regibus banus et obsedebat undique Romanis’ nalazi se u posljednjem retku. Ispod riječi *banus* već na praznom prostoru piše *banduus*, ali riječ *banus* nije precrtana. U izdanju kod Duchesnea i Mommsena ova rečenica glasi: ‘Tunc Gothi fecerunt sibi regem Ba-*

*bana* asocira na postojanje gotovo iste časti u nekih germanskih naroda.”<sup>107</sup>

## 3.

P. Štih misli kako je i Kronsteinerovo traženje naziva *župan* “*u avarskom rječničkom blagu... posve neutvrđeno*”.<sup>108</sup> *Župani* postoje u Bugarskoj, Grčkoj te u Čeha i Poljaka.<sup>109</sup> U gl. XXIX. *DAI* stoji da su Hrvati, Srbi, Zahumci, Trivunjani, Konavljani, Dukljani i Pagani imali, kao i ostali *Sklabenoj*, *župane* starješine. Radoslav Rotković zaključuje kako bi se moglo “*prihvatiti avarsko porijeklo riječi, upravo s obzirom na činjeni-*

*dua, qui Totila (kod Mommsena s varijantom Totilla) nuncupabatur.* Kod Duchesnea su varijante riječi *Badua* zabilježene ovako: ‘*Bandua, Banduam, Vadua, Vaduam, Vaduas, Baduam.* Kod Mommsena isto samo drugim redosljedom: ‘*Badua, Vadua, Vaduam, Baduam, Vaduas, Bandua.*’ Iako je naknadno ispod riječi *banus* pisac kodeksa napisao *banduus*, bez sumnje shvatio je on i napisao tekst ne u smislu, kao da bi *banus* (dotično *banduus*) bilo lično ime, već misleći pod tom riječju najvišeg državnog dostojanstvenika iza kralja, kako to bijaše kod Hrvata.” (V. Foretić, *Korčulanski kodeks XII. stoljeća* i vijesti iz doba hrvatske dinastije u njemu. U: Foretić 2001, str. 109–110.)

107 “*Germanski pojam ‘Bann’ ima svakako pored svjetovnog i sakralni značaj. Vršilac mnogobožackih obreda imao je pravo i dužnost odrediti zgodno vrijeme i zgodno mjesto za zborovanje. To bi se mjesto ogradio, a unutar ograde je morao vladati najpotpuniji mir. Kao znak nazočnosti zaštitnog božanstva podizao se znak ‘bandva’. Zbor je dakle služio za suđenje i za saziv vojske u rat.*” (Dabinović 1990, str. 124–125. Usp. Gjuro Szabo, *O značenju topografskog nazivlja u južnoslavenskim stranama.* U: Szabo 2002, str. 101–105.); Seebold 2002, str. 89.

108 “*Podrijetlo riječi župan iz avarskog jezika uz A. Brücknera prvotno je zastupao i P. Skok, no poslije je to navodio još samo kao mogućnost. Kad je riječ o županu, uz spomenuto, mislilo se da je izvor naziva i slavenski (F. Miklošić), praindoeuropski (V. Machek), indoeuropski (D. Dragojević), ilirsko–tračanski (K. Oštir) i starobalkanski (M. Budimir).*” (Štih 1995, str. 127.)

109 “*Župani su bili gospodari nad onim slovenskim plemenima koja su se otrgla ispod vlasti Avara i docnije došla pod vlast Srba i Hrvata.*” (Živković 2002, str. 292–295.) U Dobruđi (Rumunjska) pronađen je natpis na kamenu (datiran u 943. godinu) na kome se javlja *župan* Dimitrije. (Živković 2000, str. 98.) “*O poreklu reči postoje podeljena gledišta. Smatra se da je reč župan pozajmljenica iz altajskog (avarskog) jezika, koja je prihvaćena u svim slovenskim jezicima na području avarskog kaganata, ili da potiče od indoevropskog (praslovenskog) korena, od kojeg je nastala i reč župa. Župan se pojavljuje na širokom slovenskom prostoru, kod Zapadnih i Južnih Slovena, Bugara, Ugara i Rumuna, sa različitim značenjem i značajem.*” (Ćirković, Mihaljčić 1999, str. 197.)



cu da te titule nema gdje nije bilo Avara”.<sup>110</sup> Međutim, toponimi koji asociraju na tu instituciju postoje na puno širem području nego li je ono na kojem su zajedno živjeli Slaveni i Avari “čime je avarska teorija o podrijetlu župana dovedena u pitanje”.<sup>111</sup>

Ako bi nazivi župa i župan stvarno imali avarsko podrijetlo bitno je da su ti nazivi posvjedočeni samo u županijskoj, ali ne i u banskoj Hrvatskoj.

#### 4.

Prema nekim autorima postoje arheološki tragovi nekadašnjega hunobugarskoga i protohrvatskog zajedništva.<sup>112</sup> N. Klaić je upozorila “kolege arheologe da mogu, bez bojazni da pogriješe, utvrđivati u hrvatskim zemljama avarsku političku organizaciju, gdje nađu: ‘solenke’, koštane predmete, drvene vedrice, ostruge, ili konjaničku”<sup>113</sup> opremu”.<sup>114</sup> Janko Belošević navodi među ukrasnim aplikama na groblju u Ždrijacu i dvije brončane kalotaste aplikacije uz napomenu da je u “grobovima s poganskim načinom pokapanja na tlu Dalmatinske Hrvatske” registrirano i nekoliko primjeraka takvih aplikacija i da su takve ukrasne aplikacije i drugi kovinski predmeti “karakteristični za avarsku kulturu kasnog 8. i početka 9. stoljeća”.<sup>115</sup> I Maja Petrincec napominje da najznačajnije analogije s navedenim aplikacijama nalazi-

mo u okviru grobalja kasnoavarskog razdoblja na području Karpatske kotline, a njihove nalaze u srednjovjekovnoj Hrvatskoj ona datira u doba prvih desetljeća IX. stoljeća.<sup>116</sup> J. Belošević zaključuje da su recipijenti od jelenjih parožaka bili relativno brojno zastupljeni u horizontu starohrvatskih grobalja s poganskim načinom pokapanja i da se oni mogu se s pravom smatrati avarskim kulturnim dobrom jer su brojno zastupljeni u avarskim grobovima već od VII. stoljeća, a najbrojniji su u njihovim grobljima VIII. stoljeća na širokim područjima Karpatske kotline.<sup>117</sup> M. Petrincec također utvrđuje da podrijetlo ovih predmeta treba tražiti u avaroslavenskom kulturnom krugu.<sup>118</sup>

J. Belošević posebno dijeli keramiku na groblju na Ždrijacu na dvije temeljne grupe: keramiku tipično slavenskih oblika i keramiku osobitih oblika. “U drugu tipološku grupu izdvojili smo posude osobitih oblika... Ta je keramika na području Dalmatinske Hrvatske nastala pod utjecajem provincijalno rimske keramike autohtonog življa s kojim su Hrvati nakon doseljenja u ove krajeve došli u izravni doticaj... Keramika sa Ždrijaca, kao i keramika sa starohrvatskih grobalja s poganskim načinom pokapanja, specifična je po tome što su u njezinu fundusu uz slavenske oblike posuda zastupljeni i posebni oblici koji su među slavenskom keramikom nepoznati... U raspoloživoj literaturi ipak nalazimo uže tipološke paralele za ždrijačku keramiku s ručicama, a to su posude iz kasnoavarskoga groblja 8. stoljeća u Prši...”<sup>119</sup> Ako se prihvati Beloševićovo zaključivanje o užim tipološkim paralelama ždrijačke keramike s ručicama posuda iz kasnoavarskoga groblja 8. stoljeća u Prši i u tom slučaju je očito da su takve i slične usporedbe moguće samo s nalazima u županijskoj Hrvatskoj.

Dakle: Može se zaključiti kako se gotovo svi navedeni mogući avarski nalazi očituju u županijskoj Hrvatskoj, ali ne i u banskoj Hrvatskoj. Hrvati su, prema pisanom vrelu *DAI*, ratovali s Avarima, a u tom smislu su potvrđeni i kao franački saveznici. Pojedini arheološki nalazi mogućeg avarskog podrijetla na teritoriju banske Hrvatske (kao na primjer pojasni artefakti) mogu se logično tretirati i kao hrvatski ratni plijen.

### 3. Hrvati iz banske Hrvatske preosvajaju županijsku Dalmaciju od Avara početkom IX. stoljeća

Usprkos mnogobrojnim domišljanjima, nitko nije uspio dokazati da je na sjeveru Europe bilo kada posto-

110 Rotković 2000, str. 270–271.

111 Smiljanić 2007.

112 “Iz ovog kratkog pregleda vidi se da su hrvatska groblja Dalmacije srodna starijoj Koman kulturi, donekle avarskim i bugarskim grobljima VII. stoljeća, te da imaju niz osobina grobalja sa prostora Velike Moravske iz IX. stoljeća, odnosno severozapadnih predela Panonije. Postoji suštinska povezanost sa bugarskim načinom sahranjivanja, jer se ni Hrvati u Dalmaciji ne spaljuju. Neukrašene posude i one sa drškama, nisu poznate kod Slovena, ali ih ima u Koman i u Saltovskoj kulturi. Ovo ukazuje na činjenicu da su Hrvati primili mnogo toga od hunobugarskih naroda, odnosno da su se doselili sa područja gde je preovladavala hunobugarska kultura.” (Janković 1998, str. 134–145.) Đ. Janković također zaključuje da “povezivanje imena Hrvat sa osnivačem bugarskog hanata Kuvratom i Kuverom nije bez osnova.” (Janković 1998, str. 142.)

113 “Nada Klaić je pogrešila 100%. Konjanička oprema je franačka (ostruge, vedrice zapravo čuture – buklje), a samo konjska oprema može biti avarska, a nje nema, kao ni avarskih pojaseva. Ako je nešto avaro-slovensko, ne znači da nije samo avarsko ili samo slovensko. U vašem primorju ima grobova koji su jednaki onim u Sremu ili Velikoj Moravi, te je veza nesporna, ali sumnjam da su to Avari; pre neki Sloveni koji su bili u Avarskom kaganatu u Panoniji.” (Đ. Janković u dopisu autoru iz Beograda dana 27. IV. 2010.)

114 Klaić 1988D, str. 18. (Podcrtala N. Klaić.)

115 Belošević 2007, str. 272.

116 Petrincec 2009, str. 148, 151, 158.

117 Belošević 2007, str. 418, 422, 424, 458.

118 Petrincec 2009, str. 186–190, 261–263.

119 Belošević 2007, str. 303–308.

jala neka Bijela Hrvatska, a pogotovo ne neprekidno od sredine VII. do sredine X. stoljeća. Nema potvrda da su se Hrvati na prostorima današnje Češke, Poljske i Ukrajine nazivali Bijelim Hrvatima, a ako tada u tim predjelima nisu postojali Bijeli Hrvati, onda oni odatle nisu mogli ni doseliti krajem VIII. ili početkom IX. stoljeća. Posve je nekritično popularizirati pretpostavku o doseljenu Hrvata na Balkan u IX. stoljeću, a zanemariti Dukljanina i Tomu, koji neovisno jedan od drugoga i to, kako se u literaturi napominje, na temelju starijih vrela, pišu da su Hrvati doselili sredinom VI. stoljeća. Hrvati su se, prema *Hrvatskoj kronici* i *Solinskoj povijesti*, doselili na liburnski (konkretnije japodski) teritorij, kasnije Like<sup>120</sup>, Krbave i Gacke, najkasnije u doba Totile, dakle sredinom VI. stoljeća i od tada su tu nastavili stalno prebivati. Posebnost *banske Hrvatske*, kako je opisana u *DAI*, također potvrđuje vjerodostojnost navoda Tome Arhidakona i Popa Dukljanina. O nekoj doseobi Hrvata s europskog sjevera u IX. stoljeću ne znaju ništa ni franački izvori.<sup>121</sup>

Iz sva tri pisana vrela koja navode doseobu Hrvata u rimsku Dalmaciju proizlazi veoma važan zaključak da se oni nisu doselili u mnogobrojnim masama, od “oko” i “preko” 300000 duša, kako je vjerovao Dominik Mandić.<sup>122</sup> U glavi XXX. *DAI* spominju se *Bijeli Hrvati* i navodi: “*Jedan njihov rod, naime petero braće Klukas, Lonelos, Kosences, Muhlo i Hrobatos, i dvije sestre Tuga i Buga, odijelivši se od njih skupa sa narodom svojim, dodjoše u Dalmaciju.*” Hrvati se u *Libellus Gothorum* spominju samo kao dio gotske vojske. U *Solinskoj povijesti* stoji da je iz “*poljskih krajeva od onih, koji se nazivaju Lingoni, s Totilom bijaše došlo sedam ili osam plemenitih rodova.*” Na temelju postojećih pisanih vrela, ali i prema tadašnjim objektivnim (fizičkim) mogućnostima preseljivanja stanovništva, moguće je samo složiti se sa Kerubinom Šegvićem,<sup>123</sup> koji točno zaključuje:

120 Marin Zaninović izjednačava današnju Liku s nekadašnjom “unutrašnjom Japudijom”. (Zaninović 2008, str. 145.)

121 Pretpostavku da su Hrvati doselili na Balkan tek s Francima krajem VIII. i početkom IX. stoljeća zastupa samo nekoliko hrvatskih povjesničara i arheologa, a kako ona nije potkrijepljena “važnim znanstvenim dokazima, s pravom se može ustvrditi da nije općeprihvaćena u hrvatskoj historiografiji”. (Belošević 2007, str. 23–24.)

122 Usp. Mandić 1982, str. 20.; Mandić 1980, str. 348.

123 K. Šegvić (1867.–1945.) bio je katolički svećenik, diplomirani povjesničar i političar radikalne pravaške orijentacije. On je od partizana ubijen u Zagrebu 30. VI. 1945. godine zbog zastupanja teze o gotskom podrijetlu Hrvata.

“*Hrvati i Srbi su nametnuli samo svoje ime onima, koje su podvrgli time što se je njihovim imenom prozvala država, koju su osnovali... Onih sedam ili osam župa ili tribusa mogli su brojiti najviše sedam ili osam hiljada glava.*”<sup>124</sup>

Potpuno je razumljivo da tako malen broj doseljenih Hrvata nisu morala posebno zabilježiti franačka povijesna vrela. Guduscani,<sup>125</sup> su pod Bornom ratovali na franačkoj strani, a bili su kao dotadanji stanovnici Gacke<sup>126</sup> i zemljopisno bliži franačkim osvajanjima pa ih zato franačka vrela posebno i bilježe.

Jezgro pod hrvatskim imenom moglo se stvarno nalaziti na teritoriju srednjovjekovne Like. Josip Modestin imenima petorice braće i dviju sestara u cara Konstantina daje svoje “*slavenohrvatsko tumačenje*” i nalazi ih očuvane i u XX. stoljeću u Lici, koja je, prema njemu, i u vrijeme cara Konstantina Porfirogeneta “*bila čakavska bez sumnje sva kolika.*”<sup>127</sup> Ta su imena očuvana u nazivima mjesta Kukljić i Lovinac (“*oba u gornjoj Lici podno Velebita*”), te Kosinj i Mo-

124 Šegvić 1928, str. 224–226. K. Šegvić posebno obrazlaže: “Toma upotrebljava riječ tribus. Ova znači pleme, rod, ali može značiti i župa, Sippe Langobarda. Treba znati, da ni Sippe ni župa ne znače izvorno teritorij, nego ljude, skupinu plemenjaka. Toma nije mogao župu prevesti inače nego tribus. Prema tomu tribus nobilium značilo bi sedam ili osam župa plemićkih.” (Šegvić 1928, str. 224–225.)

125 Ako se Guduscane tretira kao natio Guduscanorum to se može shvatiti samo u plemenskom smislu. U ranom srednjem vijeku “natio (i gens) se međutim upotrebljava pri označavanju plemenske strukture i plemenske pripadnosti.” (Grafenauer 1966, str. 7.)

126 “Uz to znamo da Ajnhard nigde ne kaže da su Guduskani prešli na Ljudevitovu stranu, već samo, da su na Kupi napustili Bornu i otišli kući, što upućuje na neko bliže područje, a ne na neko daleko na istoku, niti pak na područje Ljudevitove delatnosti. Jer, kad Ajnhard kaže da ih je Borna opet pokorio, ne može se ni pomisliti da je išao čak negde nadomak Timoćana, ali ni na Ljudevitovo područje, jer bi to izazvalo novi sukob sa Ljudevitom što bi Ajnhard svakako zabeležio kao uspeh franačkog saveznika u borbi protiv njihovog žestokog protivnika Ljudevita. Po svemu sudeći Borna nije bio knez nekih Guduskana između Braničevaca i Timoćana, a još manje je mogao biti knez Timoćana. Guduskani nisu mogli otići kući negde čak u Podunavlje niti bi bilo jednostavno da Borna usred sukoba sa Ljudevitom ide čak na istok da bi Guduskane opet pokorio. Sve se to moralo dešavati u zapadnoj Dalmaciji.” (Novaković 1985, str. 55. R. Novaković je dao najpotpuniji prikaz sve postojeće literature o Guduscanima do 1985. godine. Usp. R. Novaković 1985, str. 22–79.)

127 Modestin 1928, str. 288–296. Ivan Popović ističe da su “Lika i Krbava bile čisto čakavske još do XIV–XV veka”. (Popović 1955, str. 87.)

hljić kod Perušića (oba “u donjoj Lici”). “Pored imena četiri brata: Kukljić, Lovinac, Mohljić i Kosinj, u ličkim se imenima ozivaju i imena dviju sestara: Tuga i Buga.... Tuga, ogleda se u imenu plemena Tugomirića ili Tugomerića, koje je nastavalo u podgorskoj župi... što se prostirala, sa župskim gradom Bagom u sredini, u Podgorju Velebita s morske strane, od Stinice kod Jablanca do rijeke Koprive (Zrmanje) kod Obrovca... Ime druge sestre, ... Buga, oziva se u imenu hrvatskoga plemena Bužana (bug+janin) također u Lici, oko Perušića... I sestra Buga, kao predstavnica jednoga hrvatskog plemena, jest Hrvatica, samo što je vjerojatnije, da je ime Buga postalo prema imenu Bužani negoli obratno... U pariskom, najranijem i najboljem, rukopisu (br. 2009) imena sestara su naglašena..., što dobro pristaje čakavskom kraju, kojemu imena pripadaju. Tako sam za 6 imena u cara Konstantina našao paralele u Lici, pa sam potpunim pravom zaključio, da je Lika domovina 1000–godišnje careve priče o doseljenu Hrvata... Car Konstantin priču nije izmislio, već ju je po nečijem kazivanju ili pismenom izvještaju zabilježio... Skok mi prebacuje pretvaranje Konstantinovih ličnih imena u mjesna. A koja od tih mjesnih imena nisu možda postala od ličnih – zar ne Kukljići, Mohljići, Lovinac, Tugomirići? Uostalom ja nisam kriv, što je njihova suzvučnost potpuna, pa držim i dokazujem, da stoje među sobom u vezi. Ta je veza nastala na jedan od ova dva moguća načina: ili su lička imena postala po čeljadi, ili su po ličkim imenima izmišljena imena čeljadi, koju je car Konstantin postavio na čelo hrvatske povijesti. Veza među imenima svakako postoji, a sporedno je pitanje, kako je veza postala... Car Konstantin VII. znao je za Liku; ime je ... pisao prema hrvatskom lokativu... Taj je kraj, stara Liburnija, već na početku hrvatske povijesti bio vrlo znatan, do Dalmacije drugi cjeloviti dio prvobitne dalmatinske Hrvatske... Lička imena, u kojima se ozivaju imena braće i sestara na početku hrvatske povijesti, idu među najranija u Lici; javljaju se odmah u vrijeme, kad je u 14. i 15. stoljeću svjetlost historije jače obasjala Liku.”<sup>128</sup> J. Modestin je također naglasio i ovo: “Da carem piscem dočuvana imena braće odgovaraju upravo mjesnim imenima, s kojima sam ih ja identifi-

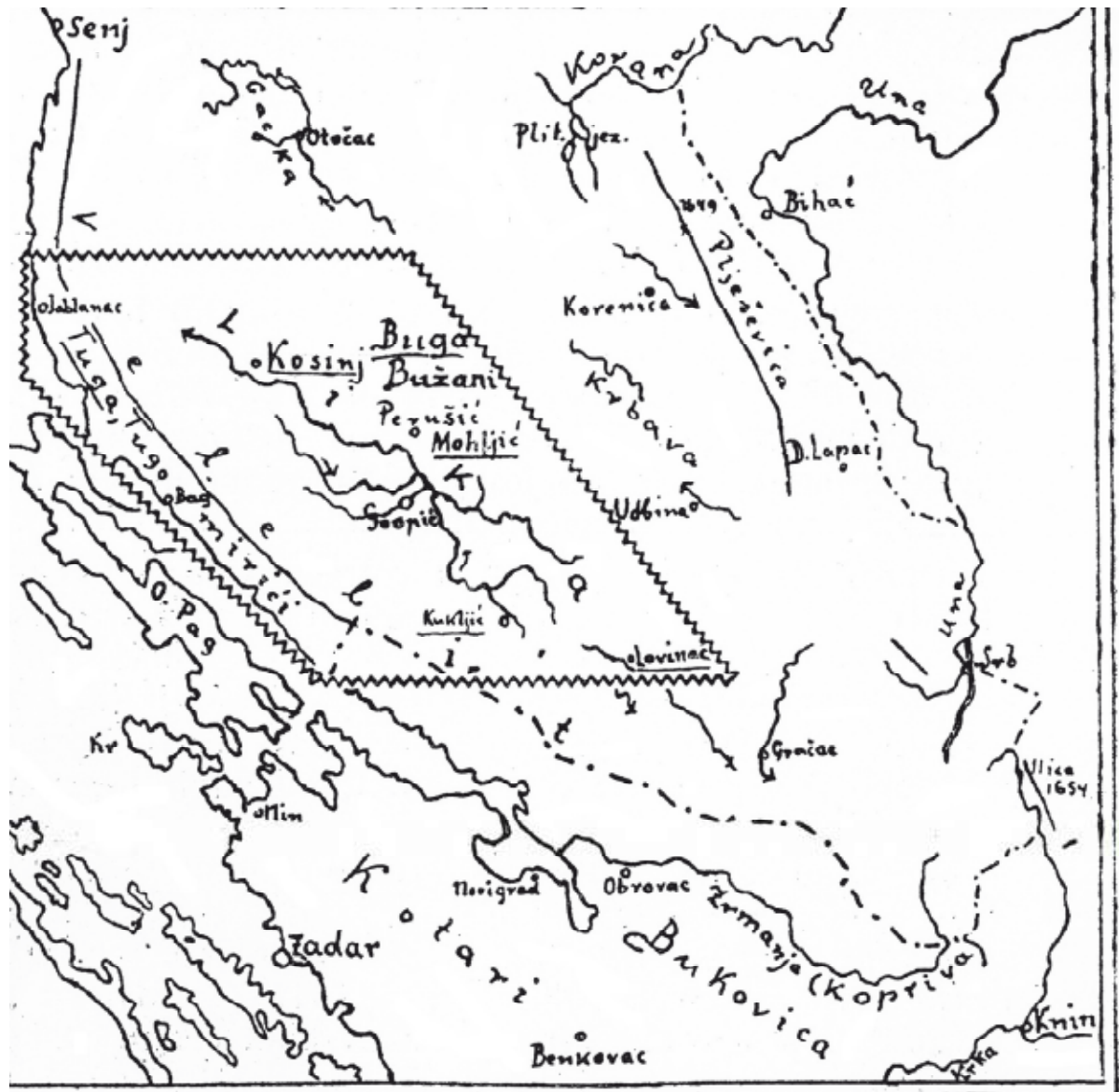
kovao, to se razabira i iz geografičkoga smještaja mjesta, koji se posve slaže s redom imena braće: Kukl(j)ić i Lovin(j)ac nalaze se nablizu (razdaleko samo 13 km. naprečac mjereno) u gornjoj Lici podno Velebita, gdje je najgolemiji (V. Malovan, Vagan, Sv. Brdo), Kosinj(ac) i Mohl(j)ić (kod Perušića) opet su nablizu u donjoj Lici... Završujem da je priča o dolasku Hrvata u novu domovinu pod vodstvom petorice braće i dviju sestara etimološki mit, i da je toj priči kolijevka naša staroslavna Lika.”<sup>129</sup>

Da Šegvićevi i Modestini izračuni o broju prvobitnih nositelja hrvatskog imena nisu nestvarni upućivali su i zanemarivani antropološki nalazi iz druge polovice XX. stoljeća, a koje su u potpunosti potvrdili rezultati genetičkih istraživanja iz prvog desetljeća XXI. stoljeća. Današnji hrvatski narod nastao je samo na Balkanu stapanjem malobrojnih doseljenika sjeverno od Dunava s mnogobrojnijim zatečenim stanovništvom, kojemu je nametnut hrvatski naziv. Haplogrupa I (Eu7) značajka je paleolitičkih Europljana, a ona je najučestalija među Hrvatima, posebno onima u Bosni i Hercegovini. Ivan Jurić je utvrdio da haplogrupe I (Eu7+Eu8), koju on naziva “hrvatskom”, imaju najviše Hrvati 50%, a zatim Bošnjaci 48,20%. Haplogrupe R1a (Eu19), koju I. Jurić naziva “slavenskom” najviše imaju Slovenci 37,18%, zatim Hrvati 22,34%, pa Bošnjaci 15,30%. “Postalo je nedvojbeno da je Hrvatima daleko najveći broj predaka autohton i nazočan na ovim prostorima od paleolitika... Genetička sličnost između Hrvata i Bošnjaka je izuzetno velika, i nedvojbeno je da Hrvati s nijednim drugim narodom nisu toliko genetički sličnog podrijetla.”<sup>130</sup> Prema rezultatima nekih ranijih istraživanja broj doseljenih “Slavena” na teritorij

128 J. Modestin zaključuje da je tih sedam hrvatskih plemena, računajući za svako pleme tri i pol tisuće ljudi koliko je po Klaiću krajem XV. stoljeća brojilo jako pleme Mogorovića, moglo imati “u svemu oko 24500 ljudi, od toga 5000 ratnika” (Modestin 1928, str. 288–296.) J. Modestin svoje tumačenje ove problematike objavio je prvi put u Božićnom prilogu /Weihnachts Beilage/ zagrebačkog *Agramer Tagblatt* dne 23. prosinca 1911. godine. (Modestin 1911, str. 294.)

129 Modestin 1912, str. 608. Petar Skok je Modestinovo tumačenje riječi Lovinac i Kosinj odbacio kao neznanstveno. (Skok 1927, 3–4, str. 189.) Kada mu je Modestin odgovorio u citiranom tekstu 1928. godine P. Skok je još kategoričnije ostao pri svojem mišljenju. (Skok 1928, str. 173–174.) O Modestinovu osvrtu na Šišića usp. Modestin 1926A, str. 9 – 14. Vidi i: Modestin 1926B, str. 115–117. U historiografiji je pod utjecajem Skoka i Šišića ostalo donekle prijeporno Modestinovo tumačenje o samo dva naziva /Lovinac i Kosinj/, ali se u novije doba i ono počinje nešto više prihvaćati. Usp. Vukanović 1974, str. 97.

130 Ivan Jurić, *Podrijetlo Hrvata*. Navodi su preuzeti iz rukopisa monografije u pripremi za tisak. Zahvaljujem sveuč. prof. I. Juriću na korištenju zaključaka njegovih višegodišnjih istraživanja genetičkog podrijetla Hrvata. On se, osim objavljene literature o ovoj problematiki, služio i rezultatima vlastitog projekta analize uzoraka, koji je proveo preko Geographic projecta (SAD).



~~~~~ = Zavičaj petorice hrvatske braće i dviju sestara.

Izradio Josip Modestin

današnje Hrvatske i Bosne kreće se oko 30%.<sup>131</sup>

131 "Ergiebiger ist die Auswertung der Y-Haplotypen. Die Untersuchung mehrerer kroatischer Gruppen ergab verhältnismäßig hohe Anteile von Haplotypen der Haplogruppe 3 (Haplogruppe R1a nach der neuen Nomenklatur), die ihren Schwerpunkt mit 50 bis 69% in Osteuropa hat. 34% der Kroaten, 35% der Mazedonier und 10 bis 12% der Griechen weisen diese Haplogruppe auf, die in Westeuropa nur mit 4–6% vertreten ist. Es ist naheliegend, in ihr den genetischen Niederschlag der slawischen Einwanderung zu vermuten. Die alte europäische Y-Haplogruppe 2 (HG I /Buchstabe/ nach neuerer Nomenklatur) hat in Dinarischen Gebirge ihren europäischen Schwerpunkt und zeigt die entgegengesetzte Verteilung wie HG 3. Bei den Kroaten gehören

*Bijela ili Stara Hrvatska*, prema zaključivanju Nade Klaić, nije se nalazila na dalekom sjeveru, nego u "našim" dinarskim planinama.<sup>132</sup> Klaićka je (i to tek u svom radu objavljenom posmrtno za 1988. godinu) locirala pradomovinu Hrvata između Velebita i Gvozda.<sup>133</sup> Nemoguće je pobiti Klaićkino temeljno

ihr 49% der Haplotypen an. Sie dürfte höhere Anteile der vorslawischen illyrischen Bevölkerung anzeigen. Die höchsten Werte hat die Haplogruppe 2 im südlichen und östlichen Kroatien und in Bosnien–Herzegowina." (Vonderach 2008, str. 365.)

132 Klaić 1987, str. 9.

133 Hrvati su odatle, prema Klaićkinu mišljenju, pred Ava-

polazište: “Naime, ako su Hrvati u Maloj Poljskoj u X. stoljeću to, naravno, ne znači da su ondje i u VII. stoljeću... Jer, prvo nemamo pojma gdje su Bijeli Hrvati za koje car i anonim tvrde da su preci dalmatinskih Hrvata u VII. st. boravili.”<sup>134</sup>

Hrvati su, prema glavi XXX. *DAI*, stanovali “u to vreme... s one strane Bagibarije, gde su sada Belohrvati”.<sup>135</sup> Riječi “u to vrijeme” odnose se na doba avarsko-sklavinskog zauzimanja Solina, što znači na prvu polovinu VII. stoljeća, a riječ “sada” odnosi se na doba kada je spis nastajao. Hrvati su se odvojili od matične zemlje i sa svojim narodom došli u Dalmaciju koju su oslobodili od Avara, odnosno osvojili je za sebe. Dalmacija se u *DAI* shvaća u antičkom kontekstu kada se govori o zbivanjima u antičko doba koja se jednom u glavi XXX. *DAI* navode kao “davna vremena”. Kada se u ovom spisu uz Hrvate spominju “Turci” u glavama XXX. i XXXI. *DAI* i ako se pod tim “Turcima” podrazumijevaju Mađari koji su se doselili u IX. stoljeću, onda nije moguće ni pretpostaviti da je tada pojam Dalmacije u *DAI* shvaćen u antičkom kontekstu.<sup>136</sup> Dalmacija se već od sredine VI. stoljeća ne može shvaćati kao prostor od Drača i Jadrana do Posavine.<sup>137</sup> I prema franačkim vrelima iz prvih desetljeća IX. stoljeća u to doba postojali su posebni teritoriji: Liburnija i Dalmacija.<sup>138</sup> Liburnija, “koju i

franački izvori oštro dijele od Dalmacije”, tada je vjerojatno sezala do rijeke Krke i nesumnjivo je obuhvaćala i teritorij nekadašnjih Japoda.<sup>139</sup> Bilo bi besmisleno i pretpostaviti da bizantski autor ili redaktor *DAI*, bez obzira tko on bio, ne zna općepoznate činjenice. Mora se logično zaključiti da pisac glave XXX. *DAI*, kada spominje Dalmaciju, zna da taj pojam nije oduvijek isti zbog povijesnih promjena tijekom proteklih stoljeća do vremena kada nastaje ovo poglavlje.

Ako bi se hrvatsko doseljenje, kako je opisano u glavi XXX. *DAI*, datiralo u prvu polovinu VII. stoljeća, bilo bi nemoguće objasniti nastavak teksta: “*Izvestan broj godina i Hrvati u Dalmaciji pokoravahu se Francima, kao i ranije u svojoj zemlji.*”<sup>140</sup> Iz ove bi se stilizacije moglo zaključiti da su se Hrvati po doseljenju u Dalmaciju u prvoj polovini VII. stoljeća nastavili pokoravati Francima, a da su im se tako pokoravali i u pradamovini prije doseljenja, što također znači u prvoj polovini VII. stoljeća. Ovo je nemoguće jer u VII. stoljeću franačka vlast nije postojala u Dalmaciji. Ako je jezgra ovoga navoda vjerodostojna, onda se ona može odnositi samo na početak IX. stoljeća jer su se samo tada Hrvati u Dalmaciji mogli “pokoravati” Francima. Očito je opisani dolazak petero braće i dviju sestara sa svojim narodom u “Dalmaciju” bio povezan s Francima, odnosno s franačko-avarskim ratom, što znači da se navedena doseoba Hrvata u županijsku Dalmaciju

rima ili s njima, otišli u drugoj polovici VI. stoljeća u Karantaniju, a onda su se ti Hrvati iz Karantanije kao franački saveznici doselili u Dalmaciju od 821. do 822. godine. (Klaić 1988C, str. 61–62.) Doseljenje iz Karantanije, kako to navodi N. Klaić, nije bilo moguće. (Usp. u: Mužić 2007, str. 254–255.) Međutim, to ne znači da je pogrešno i Klaićkino zaključivanje (objavljeno malo prije smrti 2. VIII. 1988. godine) kako je “tek najnovija historiografija, pomno razrađujući anonimov izvještaj u *DAI*, uspjela dokazati da ni Vela ili Bijela Hrvatska, a ni njezina susjeda Bijela Srbija nisu bili na sjeveru nego na jugu.” (Klaić 1988A, str. 59. Riječi u navodu podcrtala N. Klaić.)

134 Klaić 1988, str. 61–62.

135 Ferjančić 1959, str. 30.

136 O shvaćanju pojma Dalmacije u *DAI* usp. i: Lončar 1990, str. 391–400.

137 “Da se Dalmacija u Porfirogenetovo doba ne može uzeti u starom prostranstvu sve do istarskih gora, mogli bi suditi po tome, kako Prokopije /pisac VI. stoljeća/ označuje međe Dalmacije. On veli, da se ona prostire od prevalske zemlje oko Skadra pa do zapadne /tj. rimske/ zemlje. Iza toga da dolazi Liburnija, pa Istra i Mletačka. /’De bello Gothico’, lib. I. cap. 15. ed. Bonn. XVII. 80. i Kos br. 43. str. 5./ Liburnija se dakle ne ubraja u Dalmaciju, a to je bila zemlja u današnjem hrvatskom primorju /sa zaleđem/...” (Gruber 1909, str. 42.)

138 “Liburnia’ je ona zemlje uz iztočnu obalu jadranskoga mora, u kojoj je grad Trsat ležao; dalje na jug Liburniji

slijedila je Dalmacija... Liburnija, koja je i davnu Japodiju obuhvaćala, doticala se je dolnje Panonije na sjever–istoku... Gacku dijeli Gvozd od pritoka Kupe; ovdje dakle imala je teći granica između Bornine i Ljudevitove kneževine, između dolnje Panonije i Dalmacije.” (Rački 1881, str. 108–109.) Ivo Guberina točno obrazlaže: “Oni (izvori) nam vele, da je bizantinski car Lav V. Armenac 817. g. poslao franačkome caru Ludoviku svoje poslanstvo, na čelu s Niciforom, da s njim razpravi ‘o granicama Dalmatinaca, Romana i Slavena’ /de finibus Dalmatorum, Romanorum et Slavorum, Rački, Doc. str. 317/. Ovdje se luče granice Dalmatinaca, Romana i Slavena. Romani su stanovnici gradova /tako ih zove grčki pisac Porfirogenet/, a za Slavene znamo, što su. Pita se: koji su to Dalmatinci? Izvor od 813. g. ističe, da je Karlu Velikome pripala ‘Liburnija i Dalmacija, osim primorskih gradova’ /Rački, Doc. str. 315/. Kako se u užem /sudskom/ značenju Dalmacija protezala od ušća Krke do ušća Neretve, to se ovdje Dalmatinci imaju razumjeti stanovnici ovoga područja. Dalmatinci su stanovnici područja od Krke do Neretve, Romani stanovnici gradova, a Slaveni stanovnici Liburnije...” (Guberina 1944, str. 58. Detaljnije u: Mužić 2007, 146 – 153, 175 – 180.)

139 Suić 1975, str. 114–115. M. Suić posebno ističe da je Liburnija u doba Borne teritorij izvan Dalmacije. Usp. M. Suić 1955, str. 287.

140 Ferjančić 1959, str. 32.

mogla dogoditi krajem VIII. ili prvih godina IX. stoljeća. Franci su zauzeli Istru 787. godine, a poslije toga su nastojali proširiti svoju vlast i dalje uz istočnojadransku obalu i njezino zaleđe. Franci već 803. godine drže čitavu teritoriju između mora, Raše, Vrbasa i Cetine.<sup>141</sup> *Bijeli Hrvati* iz banske Hrvatske, poznati u *Hrvatskoj kronici* i po samostalnom dizanju ustanaka protiv središnje vlasti, sigurno su jedva dočekali da u savezništvu s Francima obračuju s avarskom prevlašću. Iz *Životopisa Ursa Confessora* može se zaključiti da su Dalmati(ni), kojima vlada samostalni “rex” u neovisnoj državi avaroslavenske županijske Dalmacije poslije početnog ratovanja pristali na mir uz priznanje franačkog vrhovništva.<sup>142</sup> Doseljeni Hrvati u županijsku Dalmaciju bili su malobrojniji u odnosu na zatečeno stanovništvo sastavljeno od starosjediteља i Avaro–Sklavina u kojih je prevladao dotadašnji pokrajinski naziv Dalmati(ni) i koji su nastavili uz Hrvate živjeti uglavnom u svojim dotadanjim obitavalištima. Tako u IX. stoljeću imamo u *Hrvatskoj Dalmati(ne)*, Hrvate i u primorskim mjestima Romane (Latine). Međutim, “ime ‘Hrvat’ pojavljuje se u domaćim spomenicima do XV veka samo u množini i u značenju ili ‘Hrvatska, hrvatska zemlja’, ili ‘stanovništvo Hrvatske’ (u nekim izvorima izraz ‘v Hrvatih’ znači po svoj prilici i posebno ime za šire zaleđe Zadra)”<sup>143</sup>

Pobuna i potpuno oslobođanje Hrvata od Franaka i moguće samostalno traženje krštenja u Rimu moglo se dogoditi u prvoj polovini IX. stoljeća samo u “županijskoj” Dalmaciji jer su Hrvati u banskoj Hrvatskoj (Lici, Krbavi i Gackoj) bili i u doba pisanja glave XXXI. *DAI*, dakle sredinom X. stoljeća, *pogani*. Iz opisa kako je zemlja Hrvata podijeljena na 11 županija i navoda kako “*njihov ban drži pod vlašću Krbavu, Liku i Gacku*” može se zaključiti postojanje političke posebnosti banske Hrvatske, a ona je upravo shvatljiva kao dotadašnja postojbina *Bijelih Hrvata*.<sup>144</sup> Hrvati su u glavi XXXI. *DAI* “*nekršteni i Bijeli Hrvati*”, a njihova je država stara (*megale*), prvobitna Hrvatska iz koje se dio Hrvata iselio. U županijskom dijelu novonastale jedinstvene države Hrvatske nastavili su

141 Ferjančić 1995, str. 15.

142 Usp. Bulić 1910, str. 45–50. Usp. i: Dušan S. Popović, *Žitije Ursa konfesora i Hronologija Ursa konfesora* u: Popović 1957, str. 495–534.

143 Grafenauer 1966, str. 10.

144 Moguće je da su neki drugi Hrvati sjeverno od Dunava mogli biti podčinjeni u drugoj polovini X. stoljeća nje-mačkom caru Otonu I. (936.–973.), koji se okrunio za cara 962., a umro 973. godine, ali ne postoji ni jedno pisano vrelo da su se oni nazivali *Bijeli Hrvati*.

živjeti preostali Avari koji su se takvima osjećali i u prvoj polovici X. stoljeća, kako se može zaključiti iz glave XXX. *DAI*.<sup>145</sup>

U glavi XXX. *DAI* opisuje se doseoba Hrvata u Dalmaciju samo pod imenom Hrvati, a posebno se napominje da se “sada” ili “danas”, dakle u doba pisanja ovoga poglavlja (u drugoj polovini IX. ili oko sredine X. stoljeća), Hrvati koji ostadoše u *Bijeloj Hrvatskoj* nazivaju *Bijeli Hrvati*. Hrvati su se i u Dukljaninovoј banskoј Hrvatskoј nazivali od početka samo Hrvati, a *Bijelim Hrvatima* nazvao ih je, prema Dukljaninu, kralj Budimir u drugoj polovini IX. stoljeća. Zato je shvatljivo, iz oba citirana vreła, zašto se Hrvati doseļjuju iz banske Hrvatske krajem VIII. i početkom IX. stoljeća u županijski dio Dalmacije samo pod hrvatskim imenom, a ne nazivaju se *Bijeli Hrvati*. U glavi XXX. *DAI* priča se o hrvatsko–franačkom ratu, “*ali on govori o Hrvatima u Dalmaciji, a ne u Panoniji*”<sup>146</sup> To se moglo dogoditi tijekom tridesetih godina IX. stoljeća kada je vladao Mojslav za čijega su vladanja Hrvati pobijedili Franke i zauvijek se oslobodili njihova vrhovništva.

#### 4. O Hrvatima u Trpimirovoj i Budimirovoj državi

Uskoro poslije hrvatsko–franačkog rata nastala je, a moglo bi se kazati i da je moguće obnovljena, nekadašnja velika država iz *Hrvatske kronike*, i to pod hrvatskim vodstvom kralja Trpimira.<sup>147</sup> *Hrvatska kronika*, nakon prekida opisa događanja iz sredine VII. stolje-

145 N. Tomašić je taj navod preveo, vjerojatno ne najtočnije, ovako: “A ima još jednako u Hrvatskoj potomaka Avara i pozna im se, da su Avari”. (Tomašić 1918, str. 76.) B. Ferjančić tu rečenicu iz gl. XXX. *DAI* prevodi u istom smislu: “A u Hrvatskoj još uvek ima avarskih potomaka i po njima se vidi da su Avari.” (Ferjančić 1959, str. 31.) N. Tomašić uz ovaj svoj prijevod dodaje napomenu “da car ovdje hoće reći, da se još danas ‘poznaje na njima avarski tip’”. On dalje dodaje da, po njegovu mišljenju, Konstantin Grot to neispravno prevodi u smislu da se oni “priznaju za Avare”, a Laskin još neispravnije: “i priznajujsja Avarami”. (Tomašić 1918, str. 76.) Klaus Belke i Peter Soustal to prevode ovako: “und in Kroatien (Chrobatia) gibt es noch welche von den Awaren und sie werden als solche anerkannt.” (Belke, Soustal 1995, str. 162.)

146 Klaić 1990, str. 25.

147 Iz natpisa “pro duce Trepim” (ero) na ulomku lijeve strane zabata u crkvi benediktinskog cenobija u Rižinicama (Solin) može se zaključiti da je Trpimir započeo vladavinu kao ban. U Čedadskom četveroevanđelju, pisanom uncijalom V.–VI. stoljeća, uneseni su upisi uglavnom iz IX. stoljeća i u njemu se spominje Trpimir kao dominus.

ća, nastavlja se u devetoj glavi kazivanjem o zbivanjima iz druge polovine IX. stoljeća i to je razlog da se u njoj ne spominje Trpimir. Da je upravo kralj Trpimir suvereno vladao u velikoj državi potvrđuje i važan suvremeni izvor. Trpimir se u Gottschalkovu vrelu naziva *kralj Sklavina* („*rex Sclavorum*“).<sup>148</sup> Gottschalk je živio na kraljevskom dvoru (najvjerojatnije od 845. do kraja 847. godine) i on je dobro znao da Trpimir nije samo kralj Hrvata i zato ga točno naziva „*kraljem Sklavina*“. Sklavinima su tada nazivani i Hrvati, ali i svi raniji goto-sklavinski, a kasnije i avaro-sklavinski doseljenici na teritorij rimske Dalmacije, koji su se s vremenom stopili sa starosjediteljima i nastanjivali Trpimirov regnum.<sup>149</sup> Dio Gottschalkova vrela glasi:

“*Tako se dakle za Boga govori Boštvo i Božanstvo. Isto tako Dalmatini ('homines Dalmatini'), kao i Latini uza sve to što su podložni grčkom carstvu, po svoj veoma dugoj zemlji Dalmaciji nazivaju zajedničkim nazivom: kralj i car, kraljevstvo i carstvo. Kažu naime: 'Bili smo pred kraljevstvom' i 'Stali smo pred carstvo' i 'Tako nam je reklo kraljevstvo'. Ali ne misli, da to oni govore s omalovažavanjem.*”<sup>150</sup>

N. Klaić točno interpretira navedeni Gottschalkov navod: “*Trpimir se ponaša kao pravi mali istočni dinast. Jednostavno ne dopušta da ga njegovi ljudi nazivaju po imenu, nego on svoju vladarsku vlast – personificira! Ponaša se dakle kao i bizantski car i po svoj prilici traži također od svojih ljudi da pred njim padnu ničice.*”<sup>151</sup> Titulu *rex* Trpimiru nije dao papa, ali je ona vrjednija od one koju je papa dao Zvonimiru.<sup>152</sup>

148 Titula *rex* u bizantskom tituliranju ne postoji i u bizantski-grčki jezik prenesena je iz latinskoga. U bizantskoj literaturi postoji *basileus*, a to je bizantski car, a tek kasnije franački, pa bugarski i srpski car. Papinska vrela neke južnoslavenske vladare nazivaju kraljevima, dok su oni u Bizantu smatrani arhontima. Tako papinske poslanice upotrebljavaju od VI. stoljeća naslov *rex* i za vladare koji nisu bili okrunjeni. Pape u IX. stoljeću bugarskom knezu Borisu daju titulu *rex*, a u Bizantu ga zovu arhont.

149 “Imenom ‘*regnum*’ običavahu i drugi hercezi (franačko-njemački) nazivati svoje države, kada bi htjeli pokazati da vladaju samostalno. Iz toga se dakle vidi, da Trpimir nije bio odvisan ni od istočnoga (bizantinskog) ni od zapadnoga (franačkog) carstva rimskoga. Zato i u povelji ističe, da vlada ‘*milošću Božjom*.’” (Horvat 1924, str. 34.)

150 Lambot 1945, str. 208. (Gottschalkov tekst donio sam prema prijevodu I. Guberine.)

151 Klaić 1988B, str. 87.

152 “Suprotno starim romantičarskim tumačenjima, titula *rex* i diadema ili kruna koja uz nju ide, nisu izraz suverenosti već potčinjenosti onome ko je dodjeljuje, znak uključivanja u njegov hijerarhijski sistem. Ali, to istovre-

Od franačko-hrvatskog zaposjedanja županijske Dalmacije početkom IX. stoljeća pa do u doba hrvatske Trpimirove vladavine trajalo je pokrštavanje dijela doseljenih Hrvata i mnogobrojnih zatečenih stanovnika na tom teritoriju, ali prema navodima *Hrvatske kronike* moglo bi se zaključiti da to nije teklo bez vjerskih sukoba.

U gl. XXXI. *DAI* opisuje se vojna snaga velike države u doba kralja Trpimira:

“*Poslije mnogo godina (nakon krštenja Hrvata, primj. F. Šišić), u doba vladara Trpimira, oca vladara Kresimira, iz Francije, koja se nalazi između Hrvatske i Venecije, dođe neki čovjek po imenu Martin... Krštena Hrvatska može na noge podići konjaništva do 60.000, a pješadije do 100.000 i sagena do 80, a kondura do 100. I sagene imaju po 40 ljudi, a kondure po 20 ljudi, a manje kondure po 10 momaka. Veliku tu moć i množinu naroda imađase Hrvatska sve do arhonta Kresimira. Pošto pak ovaj umrije, a sin njegov Miroslav vladavši četiri godine od ruke bana Pribine pogibe, kad u zemlji nastade raskol i razdor veliki, umanj se broj i konjaništva i pješadije i sagena i kondura, što ih imađahu Hrvati. Sada oni imadu 30 sagena, \*\*kondura većih i manjih i \*\*konjanika i \*\*pješaka.*”<sup>153</sup>

Na bizantskom dvoru morala se pažljivo pratiti ratna spremnost susjednih država, pa ipak se u literaturi izražava sumnja u ovaj navod iz *DAI*.<sup>154</sup> Postojanje velike kopnene i pomorske sile bilo je moguće samo u državi prostorno mnogo većoj od banske Hrvatske. Kada se u vrelima spominje hrvatsko-bugarske susjedstvo i ratovanje može se zaključiti da je tada postojala, odvojeno od Bugarske, velika država u kojoj

meno donosi izjednačavanje sa onima koji su u takvom odnosu prema papi ili caru, i stavljanje iznad onih koji nisu u neposrednom odnosu prema nosiocu ‘univerzalne’ vlasti.” (Čirković, Mihaljčić 1999, str. 321.)

153 Šišić 1914, str. 13. (F. Šišić je u ovom prilogu donio izvornik na grčkom iz *DAI* i ovdje citirani prijevod na hrvatski.) F. Šišić posebno navodi da su ove podatke “svi historici od Lucija dalje prenosili na kneza Trpimira, pa su dosljedno tome onda iza njega, a pred kneza Domagoja stavljali u niz hrvatskih vladara još i Kresimira i Miroslava, dapače neki su grješkom još i banu Pribini dali bar neko časovito vladarsko mjesto, premda za takovo mnijenje riječi cara Konstantina ne daju baš nikakova uporišta”. (Šišić 1914, str. 14.) Šišićevo tumačenje protivno je savršeno jasnom sadržaju ovoga vrela i o tome vidi detaljno obrazloženje u: Mužić 2007, str. 171–173, 182–187.

154 „Krštena Hrvatska”, kako se u *DAI* naziva dotadašnji avarosklavinski dio nekadašnje Dalmacije, ima gradove “Nin, Biograd, Velica, Skradin, Livno, Stolpon, Knin, Karin, i Klavoku”, ali veličina njihovih okolnih područja nije navedena.

su bili Hrvati i da je ta država graničila s Bugarskom. To dosta jasno potvrđuje navod u gl. XXXI. *DAI* o Hrvatima i Bugarima: “*Arhont Hrvatske od početka, to jest od vlade cara Iraklija, podanički je potčinjen caru Romeja i nikada ne beše potčinjen arhontu Bugarske. Ali ni Bugarin ne povede rat protiv Hrvata, izuzevši Mihajla Borisa, arhonta Bugarske, koji pođe i zarati na njih i ne mogavši ništa da učini, zaključi sa njima mir, obdarivši Hrvate i primivši od Hrvata darove. Međutim, ni ovi Hrvati nisu nikada Bugarima plaćali danak, osim što često davahu jedni drugima poklone prijateljstva radi.*”<sup>155</sup>

Da je Trpimir raspolagao velikom vojnom silom, potvrđuje i njegovo pobjedonosno ratovanje “*protiv Grka i njihova patricija*” (Gottschalk). Kada se u *DAI* navodi da je bugarski vladar Boris Mihajlo (852.–889.) napao na Hrvate i da je bio prisiljen sklopiti s njima mir, to se moglo dogoditi za Trpimira ili za njegova nasljednika. U doba Trpimira nisu zabilježene borbe Hrvata s Mlečanima, što znači da se mletački gusari nisu usuđivali pustošiti istočnojadransku obalu.

Iz *Čedadskog četveroevanđelja* proizlazi da se u najužoj Trpimirovoj pratnji nalazi ban Pribina,<sup>156</sup> a taj podatak potvrđuje posebnu važnost Krbave, Gacke i Like u Trpimirovoj državi. Kralja Trpimira, koji je vladao do oko 850. godine, a možda i koju godinu više, naslijedio je njegov sin Krešimir, koji je kraljevaio do

oko 860. godine. Posljednji hrvatski kralj u IX. stoljeću, prema glavi XXXI. *DAI*, bio je Krešimirov sin Miroslav, kojega je ubio ban Pribina oko 863./864. godine.

Miroslav je, prema glavi XXXI *DAI*, vladao četiri godine, što znači od oko 860. do oko 863./864. godine, kada Domagoj preuzima vlast.<sup>157</sup> Domagoj nije bio potomak Trpimira. U jednom manuskriptu, koji je sastavljen od dvije kronike (jedna iz XV., a druga iz XVI. stoljeća) navodi se Domagoja kao princa Neretljana (“*Domoghoi, prinze de Narentani*”).<sup>158</sup> M. Suić ističe da se složenica “-goj”, susreće dva puta u osobnom imenu samo “neretvanskih knezova” Domagoja i Berigoja.<sup>159</sup> Domagoj je vjerojatno kao neretvanski ban, čija je banovina bila sastavni dio velike države prethodnih vladara, preuzeo vlast u dijelu te države zbog čega je i nastala pobuna protiv njega.

Ivan Đakon za 878. godinu bilježi: “*Tih je dana Sedesklav iz Trpimirova roda, došao iz Carigrada, pomognut carskom zaštitom, prigrabio banovinu Sklavina i potjerao Domagojeve sinove u progonstvo.*”<sup>160</sup> Domagoj je umro godine 876. godine, a Zdeslav je krajem 878. godine protjerao iz Hrvatske Domagojeve sinove. Dakle od Domagojeve smrti 876. godine do Zdeslavova preuzimanja vlasti 878. godine može se pretpostaviti da su vladali Domagojevi sinovi. Ni jednome od tih Domagojevih sinova nije sačuvano ime. Smisao navoda Ivana Đakona: “*His diebus Sedesclavus, Tibimir ex progenie...*” može značiti da je Zdeslav prema značenju riječi bio iz Trpimirova roda, ali nije morao biti jedan od Trpimirovih sinova, kako misli F. Šišić.<sup>161</sup> Međutim, bitno je iz toga vrelo da Zdeslav potječe s teritorija koji se označava kao banska Hrvatska. Papa Ivan VIII. godine 879. godine piše Zdeslavu: “*Dilecto filio Sedesclavo, glorioso comiti Sclavorum.*”<sup>162</sup> Zdeslavova titula *comes* manja je od titule *arhont* i *princeps*, iz čega se može zaključiti da on nije vladao cijelim nekadanjim prostorom Trpimirove države. Zdeslav je vremenski vladao veoma kratko, i to vjerojatno od kraja 878. do početka 879. godine.

157 Ivan Đakon bilježi da je 864. godine ubijen dužd Petar i da je izabran Urso pa nastavlja: “*Naime, prije rečeni dužd Urso žurio se da povede mornaricu protiv slavenkog vladara Domagoja. Ali, čim je ovaj vidio mletačko mnoštvo, nije se upustio u bitku i zatražio je mir. Dužd se zatim, pošto je primio taoce, vratio u Veneciju.*” (Rački 1877, str. 364. Preveo Dane Gruber.)

158 Stipišić 1972, str. 128 – 135.

159 Suić 1996B, str. 165–167.

160 Rački 1877, str. 373.

161 Šišić 1914, str. 8–9.

162 *Diplomatički zbornik* 1967, str. 12.

155 Ferjančić 1959, str. 43–44.

156 “*Na petom listu (verso) upisano je ‘domno Tripimiro’, no još na istoj strani, ali na drugom mjestu i drugom rukom, ubilježena je velika hrpa raznih imena germanskih i slavenskih zajedno, a među njima i ‘bribina terpimir. petrus. maria dragouid.’ Da je ono prvo zapis u spomen hrvatskoga kneza Trpimira, o tom ne može biti sumnje, a obilježuje ga izrijeком ono ‘domno’... No da li je onaj drugi ‘terpimir’ naš Trpimir, a ona ostala imena Pribina, Petar, Maria i Dragovid da li pripadaju ličnostima, koje su stajale u nekoj vezi s knezom Trpimirom, toga niti znamo niti smijemo ustvrditi. Na dvadeset i trećem listu opet je upisano jednom istom rukom :’+presila.petrus filius domno trepimero’ Ne može biti sumnje, da je taj Petar sin hrvatskoga kneza Trpimira... U imenu ‘bribina’ čedadskoga jevanđelja... gledati potvrdu za Pribinu bana IX. vijeka, bilo bi bez temelja i dokazne snage, a to samo stim više što znamo, da je tada živio panonski knez Pribina.” (F. Šišić, *Genealoški prilozi*, nav. dj., str. 6, 18.) Šišić zaključuje da je ime ‘bribina’ iz Čedadskog četveroevanđelja isto što i Pribina. Međutim, on dalje potpuno pogrešno obrazlaže kako u Hrvata u IX. stoljeću nije postojao ban i da su Krbava, Gacka i Lika bile tri županije. (Šišić 1914, str. 17–18.) Hrvatska kronika potvrđuje postojanje hrvatskog bana u IX. stoljeću, a u *DAI* je potvrđeno postojanje samo 11 županija i jedne banovine (Krbave, Gacke i Like).*



Ivan Đakon izvješćuje za kraj 878. ili početak 879. godine i ovo: “*U to je doba neki Slaven imenom Brenamir, umorivši Zdeslava, prisvojio njegovu banovinu.*”<sup>163</sup> Branimir je, sudeći po papinim pismima, vladao od 879. godine. U literaturi prevladava shvaćanje da se papini navodi u pismima Branimiru o vraćanju Hrvata Rimu odnose na odvrćanje Hrvata od Bizanta. Ipak, kada papa piše o vraćanju Hrvata Rimskoj stolici ne mogu se isključiti i druge mogućnosti. Od vladavine Domagoja, koja je započela je oko 864/865. godine, Hrvatima vladaju samo banovi, a teritorij nekih od njih mogao je, sudeći i prema interpretaciji nekih pisanih vrela, biti samo dio veće državne cjeline pod kraljevskim vrhovništvom. To je izgleda bila stvarnost posebno u doba vladavine Zdeslava i poslije za Branimira (od 879. do oko 890. godine).<sup>164</sup>

Iz devete glave *Hrvatske kronike* može se zaključiti da su prije Budimirove vladavine u drugoj polovini IX. stoljeća veliku državu potresali i vjerski sukobi. “*I tada poče Kostanc život i čudesa Isukrstova pripovijdati i napuni i utvrdi kralja u viri svetoga Jedinstva i Trojstva božanstvenoga. I u svem kralj virova i krsti se sa svimi ki još u kraljevstvu njegovu bihu nekršćeni... I u to vrime bi učinjeno veselje veliko meu krstjani i svi oni, ki bihu u tvrjavah i u vrsih gorskih i ki tajahu se i krijahu i ne povidahu se krstjane, očitovaše se, odvrg strah. I svi ki bihu progonjeni vratitše se i počeše slaviti ime Isusa propetoga. I tako kralj svetoga puka zapovidi svim, koji latinski govorahu da se vrata svi u mista svojja i da podižu i naprave gradove, koji po poganeh bihu rasuti i požgani. I tako iskaše (Budimir) kralj svetoga puka, kako bi rasute gradove sazidal i napunio. I to mu ulize u misal, kako bi za svoga vrimena opet zemlju kako je i prvo bila napraviti; zašto imaše mnoštvo ljudi, da, sve biše izmišano. I tako razabrati kralj odluči zemlju i ljudi, i staviti opet u prave zakone.*”<sup>165</sup>

Da je bit ovoga navoda istinita potvrđuje pismo pape Stjepana VI. splitskom nadbiskupu Teodoziju iz 887./888. godine u kojemu papa traži obnavljanje crkava (isključivo u smislu građevina), koje su *barbarskim bijesom* porušene.<sup>166</sup> Na mogućnost da se zapis o

porušenim crkvama odnosi na progone koje su vodili arijanci protiv drugih kršćana vjerojatno upućuje i navod o utvrđenju kralja “*u viri svetoga Jedinstva i Trojstva božanstvenoga*”.

Kralj Budimir, kojega neki autori na temelju pisanja imena u latinskoj redakciji glave IX. prepoznaju kao povijesnog Svatopluka (871–894.), dijeli postojeću veliku državu 885. ili 886. godine, što može značiti da je ona do tada, makar i s povremenim prekidima, postojala. U hrvatskoj redakciji navodi se da je Budimirovo kraljevstvo sastavljeno od više “*rusagov*” i “*jazikov*”. Ima indicija, koje ne potvrđuju arheološki nalazi, da je kralj Budimir stvarno postojao i da je imao sjedište u središnjoj Bosni.<sup>167</sup>

Kraljevska vlast u tada mogućoj velikoj državi, bivala je sve nominalnija u smislu da su i hrvatski banovi postajali stvarni vladari na svojim teritorijima.<sup>168</sup>

163 Rački 1877, str. 374.

164 Usp. Mužić 2007, str. 189–230; Eggers 1995, str. 226, 298.

165 Mužić 2001, str. 74.

166 “*et omnes ecclesie, que barbarorum rabie destructe sunt, assiduis precibus, ut restaurentur...*” (*Diplomatički zbornik* 1967, str. 21–22.)

167 “Ime Budimir je, nadalje, karakteristično upravo za IX vijek, ali se javlja i kasnije. U ispravama koje se odnose na područje hrvatske države spominju se pod tim imenom župani i dostojanstvenici. Postoji, dalje, i više lokaliteta koji su vezani za ovo ime. Ja bih ovdje želio da skrenem pažnju na jedan lokalitet, pri čemu posebnu važnost dajem geografskom smještaju toga lokaliteta. Riječ je o velikom selu u Sarajevskom polju zvanom Butmir, poznatom prehistorijskom nalazištu (‘butmirska kultura’). Zahvaljujući turskim katastarskim defterima iz XV vijeka, sada znamo da se u to vrijeme današnji Butmir nazivao Budimir.” (Hadžijahić 1970, str. 233–234.) Ivan Kukuljević Sakcinski posebno ističe kako “je istina, da ime Budimira, kao kralja hrvatskog, bijaše poznato ne samo nekim starijim zgodopiscem hrvatskim, nego da je i u narodu vazda živilo, o njemu se pričalo, a i danas u predavanju puka i crkve živi, te ga narodna crkva i među svetce uvrsti.” I. Kukuljević navodi da 17. ožujka “svetkuje hrvatska crkva imendan sv. Budimira”. (I. Kukuljević Sakcinski 1881, str. 34–35, 52.)

168 Mutimir je banovao od oko 890. godine, ali nemamo podatka u vrelima do kada je vladao. Toma u Salonitanskoj povijesti kada spominje nadbiskupa Ivana navodi da je to bilo “godine Gospodnje 914. u vrijeme Tomislava bana”. (“*Johannes archiepiscopus fuit anno Domini nongentesimo quarto decimo tempore Tamislavi ducis.*” U: Toma Arhiđakon 1894, str. 36.)

## VRELA I LITERATURA

**Alimov 2008**

D. J. Alimov, "Pereseljenje" i "krešćenije": K probleme formirovanija horvatskoj etničnosti v Dalmaciji. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, broj 2(4), Sankt-Peterburg 2008, 94–116.

**Andrović 1903**

G. Andrović, *Appunti polemici all'opuscolo del Dottore L. Gumplovicz: Le origini storiche dei Serbi e dei Croati*. Spalato 1903, 28.

**Antoljak 2004**

S. Antoljak, *Hrvatska historiografija*. Drugo dopunjeno izdanje. Matica hrvatska, Zagreb 2004, 906.

**Babić 192**

A. Babić, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*. Svjetlost, Sarajevo 1972, 325.

**Banašević 1971**

N. Banašević, *Letopis Popa Dukljanina i narodna predanja*. Srpska književna zadruga, Beograd 1971, 301.

**Barada 1952**

M. Barada, *Hrvatska dijaspora i Avari*. Starohrvatska prosvjeta, III serija, sv. 2, 1952, 7–17.

**Barišić, Rajković, Krekić, Tomić 1955**

F. Barišić, M. Rajković, B. Krekić, L. Tomić, *Vizantiški izvori za istoriju naroda Jugoslavije*. Tom I. SAN, Posebna izdanja, knjiga CCXLI, Vizantološki institut, knjiga III. Naučno delo, Beograd 1955, XXII+328.

**Bartolini 1982**

E. Bartolini, *I barbari. Testi dei secoli IV–XI* (scelti, tradotti e commentati da Elio Bartolini). 2. izdanje. Longanesi, Milano 1982, 1456.

**Bechcicki 1989**

J. Bechcicki, *Wokol problematyki etnogenezy Bialej Chorwacji*. Pamiętnik Slowianski XXXVI/XXXVII, 1986/1987, Warszawa 1989, 247–257.

**Belke, Stosaul 1995**

K. Belke, P. Soustal (prijevod i tumačenje). *Die Byzantiner und ihre Nachbarn (De administrando imperio)*. Verlag Fassbaender, Wien 1995, 358.

**Belošević 2007**

J. Belošević, *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu u Ninu*. Arheološki muzej u Zadru, Zadar 2007, 610.

**Boba 1986**

I. Boba, *Novi pogled na povijest Moravie*. Crkva u svijetu, Split 1986, 166.

**Buč 1970**

S. Buć, *Problemi etnogeneze Hrvata*. Hrvatska revija, XX /1970, 4 /80/, 919–959.

**Bulić 1910**

F. Bulić (objavio), *Accessiones et correctiones all' Illyricum sacrum del P. D. Farlati. Di P. G. Coleti*. Supplemento al 'Bullettino di archeol. e stor. Dalm. 1902.–1910. Spalato, 1910, 45–50.

**Cenov 1998**

Vidi: Tzenoff 1998

**Coleti 1910**

J. Coleti, *Accessiones et correctiones all' Illyricum sacrum del P.–D. Farlati*. Manuscripto inedito publicatao dal Fr. Bulić. Narodna tiskara, Spalato 1910, 339.

**Constantinus Porphyrogennitus 1989**

Constantinus Porphyrogennitus. *Ob upravljenoj imperiji*. Nauka, Moskva 1989, 494.

**Constantinus Porphyrogennitus 1995**

Constantinus Porphyrogennitus, *Die Byzantiner und ihre Nachbarn : die De administrando imperio genante Lehrschrift des Kaisers Konstantinos Porphyrogenetos für seinen Sohn Romanos* (übersetzt, eingeleitet und erklärt von K. Belke, P. Soustal). Fassbaender, Wien 1995, 358.

**Ćirković, Mihaljčić 1999**

S. Ćirković, R. Mihaljčić (priredili). *Leksikon srpskog srednjeg veka*. Knowledge, Beograd 1999, XI+833.

**Ćuk 1959**

J. Ćuk, *Banovi Beloš i Borić s plemićina od Komarnice i Baboče*. Opatija 1959, 24.

**Dabinović 1990**

A. Dabinović, *Hrvatska državna i pravna povijest*. NZ Matice hrvatske, Zagreb 1990, 571.

**Delonga 1996**

V. Delonga, *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split 1996, 607.

**Diplomatički zbornik 1967**

*Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. (Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae)*. Sv. I. Listine godina 743–1100. Uredio: Marko Kostrenčić. JAZU, Zagreb 1967, 285.

**Dzino 2009**

D. Dzino, *Novi pristupi izučavanju ranog hrvatskog identiteta*. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, knjiga 41, Zagreb 2009, 33–54.

**Eggers 1995**

M. Eggers, *Das 'Grossmährische Reich': Realität oder Fiktion?* Anton Hiersemann, Stuttgart 1995, IX+525.

**Erdelyi 1986**

I. Erdelyi, *Slawen, Awaren, Ungarn*. U: *Welt der Slawen*. Urania Verlag, Leipzig–Jena–Berlin 1986, 143–160.

**Farlati 1753**

D. Farlati, *Illyrici sacri*. T. 2, *Ecclesia salonitana*. Apud Sebastianum Coleti, Venetiis 1753. XII, 636, XLVIII.

**Ferjančić 1959**

B. Ferjančić, *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*. Tom II. SAN, Posebna izdanja, knjiga CCCXXIII, Vizantološki institut, knjiga VII. Naučno delo, Beograd 1959, XII+98.

**Ferjančić 1996**

B. Ferjančić, Božidar. *Dolazak Hrvata i Srba na Balkansko poluostrvo*. (Osvrt na nova tumačenja). Zbornik radova Vizantološkog instituta, knj. XXXV, 1996, 117–150.

**Ferluga 1957**

J. Ferluga, *Vizantiska uprava u Dalmaciji*. SAN, posebna izdanja, knj. CCXCI, Vizantološki institut, knj. 6, Naučno delo, Beograd 1957, 43.

**Foretić 2001**

V. Foretić, *Studije i rasprave iz hrvatske povijesti*. Književni krug, Split – Matica hrvatska, Dubrovnik 2001, 550.

**Garašanin, Kovačević 1950**

M. Garašanin, J. Kovačević, *Pregled materijalne kulture Južnih Slovena u ranom srednjem veku*. Prosveta, Beograd 1950, 239.

**Grafenauer 1966**

B. Grafenauer, *Pitanje srednjovekovne etničke strukture prostora jugoslovenskih naroda i njenog razvoja*. Jugoslovenski istorijski časopis, broj 1–2 za 1966. godinu, 5–36.

**Gruber 1944**

D. Gruber, *Smještenje Hrvata u novoj postojbini poslije seobe*. Hrvatsko kolo, knj. 5, Zagreb 1909, 3–54.

**Guberina 1942**

I. Guberina, *Kako je Zvonimirova kruna prešla na glavu madjarskog kralja*. Naklada knjižare 'Preporod', Zagreb 1942, 101.

**Guberina 1944**

I. Guberina, *Državna politika hrvatskih vladara*. Svezak I. Nakladna knjižara Velebit, Zagreb 1944, 192.

**Hadžijahić**

M. Hadžijahić, *Hipoteza o tzv. "Trećoj slavenskoj seobi" na Balkan*. Rukopis, str. 47. (Kopija u pisca.)

**Hadžijahić 1970**

M. Hadžijahić, *Pitanje vjerodostojnosti sabora na Duvanjskom polju*. Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja broj VIII, knjiga 6, Sarajevo 1970, 201–261.

**Hadžijahić 2004**

M. Hadžijahić, *Povijest Bosne u IX i X stoljeću*. Preporod, Sarajevo 2004, 340.

**Hauptmann, 1932–1933**

Lj. Hauptmann, *J. Rus, Kralji dinastije Svevladičev*. Povijesni prikaz. Nastavni vjesnik, knj. XLI za 1932/33, sv. 1–3, 76–79.

**Hauptmann 1937**

Lj. Hauptmann, *Seobe Hrvata i Srba*, Jugoslovenski istorijski časopis, /Ljubljana–Zagreb–Beograd/, III/1937, sv. 1–4, 30–61.

**Hewsen 1992**

R. H. Hewsen, *The Geography of Ananias of Sirak*. (Intro., transl., and commentary by Robert H. Hewsen.) Ludwig Reichert, Wiesbaden 1992, XII+467.

**Horvat 1924**

R. Horvat, *Povijest Hrvatske*. Knjiga I., Zagreb 1924, 448.

**Janković 1998**

Đ. Janković, *Srpske gromile*. Sveslovenski savez–Književna reč, Beograd 1998, 176.

**Janković 2007**

Đ. Janković, *Srpsko pomorje od 7. do 10. stoleća*. Srpsko arheološko društvo, Beograd 2007, 263.

**Kelemina 1932**

J. Kelemina, *Goti na Balkanu*. Časopis za zgodovino in narodopisje (Maribor), XXVII, 1932, 121–131.

**Kelemina 1939**

J. Kelemina, *Popa Dukljanina 'Libellus Gothorum' / I–VII/.* Etnolog /Ljubljana/, sv. 12, 1939, 15–35.

**Klaić 1967**

N. Klaić, *Historia Salonitana maior.* Naučno delo, Beograd 1967, 101.

**Klaić 1987**

N. Klaić, *Sjever i jug u Hrvata i Srba* (2). Oko (Zagreb), broj od 29. siječnja do 12. veljače 1987, 8–9.

**Klaić 1988A**

N. Klaić, *Odakle smo se doselili. Hrvatska povijest: Od mita do stvarnosti* (1). Start (Zagreb), br. 498. od 20. veljače 1988, 58–62.

**Klaić 1988B**

N. Klaić, *Kad je postala hrvatska država* (3). Start (Zagreb), broj 502. od 16. travnja 1988, 87.

**Klaić 1988C**

N. Klaić, *Poganska stara ili vela Hrvatska cara Konstantina Porfirogeneta.* Croatica Christiana Periodica, XII/1988, 21, 49–62.

**Klaić 1988D**

N. Klaić, *Vinodol od antičkih vremena do Knezova krčkih i Vinodolskog zakona.* Posebna izdanja Historijskih arhiva u Pazinu i Rijeci. Pazin–Rijeka 1988, 143.

**Klaić 1990**

N. Klaić, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku.* Globus, Zagreb 1990, 468.

**Klaić 1889**

V. Klaić, *Porijeklo banske časti u Hrvata.* Vjesnik kr. hrv.–slav.–dalm. Zem. arkiva, I, Zagreb 1889, 21–26.

**Klaić 1903**

V. Klaić, *Slike iz slavenske povjesti.* Matica hrvatska, Zagreb 1903, 177.

**Kolak, Šušnjić 2008**

T. Kolak, D. Šušnjić, *Problemi istraživanja i zaštite arheoloških lokaliteta na području Like.* U: *Arheološka istraživanja u Lici.* Izdanje: Hrvatsko arheološko društvo u Zagrebu i Muzej Like u Gospiću, Zagreb–Gospić 2008, 209–214.

**Konstantin Porfirogenet 2003**

Konstantin Porfirogenet. *O upravljanju carstvom.* Dom i svijet, Zagreb 2003, XVII+407.

**Kos 1906**

F. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku.* Knj. 2. Leonova družba, Ljubljana 1906, LXXXIV+516.

**Kovačević 1967**

J. Kovačević, *Od doseljenja Slovena do kraja XII vijeka.* U: *Istorija Crne Gore.* Knjiga prva. Redakcija za istoriju Crne Gore, Titograd 1967, 508.

**Kovačević 1977**

J. Kovačević, *Avarski kaganat.* Srpska književna zajednica, Beograd 1977, 239.

**Kronsteiner 1978**

O. Kronsteiner, *Gab es unter den Alpenlawen eine kroatische Gruppe?* Pos. otisak iz *Wiener Slavistischen Jahrbuch*, XXIV/1978, 137–157.

**Kukuljević Sakcinski 1881**

I. Kukuljević Sakcinski, *Prvovjenčani vladaoци Bugara, Hrvata i Srba i njihove krune.* Rad JAZU, knjiga LVI–II., Zagreb 1881, 1–52.

**Kunstmann 1984**

H. Kunstmann, *Wer waren die Weisskroaten, des byzantinischen Kaisers Konstantinos Porphyrogenetos?* Die Welt der Slaven (München), XXIX, 8, 1984, 111–122.

**Kunstmann 1990**

H. Kunstmann, *Bojan und Trojan.* Die Welt der Slaven, XXXV/1990, 1, 62–187.

**Kurelac 1997**

M. Kurelac, *Narativni izvori.* U: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost.* HAZU, Zagreb 1997, 321–336.

**Kuzmić 1930**

M. Kuzmić, *Povijesne crtice. Bijela Hrvatska. Velika Hrvatska.* Nastavni vjesnik, knj. XXXVIII, Zagreb 1930, 203–216.

**Lambot 1945**

C. Lambot, *Oeuvres théologiques et grammaticales de Godescalc d'Orbais.* Université catholique, Louvain 1945, XXIV + 684.

**Lašvanin 2003**

N. Lašvanin, *Ljetopis.* (Priredio, latinske i talijanske dijelove preveo, uvod i bilješke napisao dr. fra Ignacije Gavran). Synopsis, Sarajevo – Zagreb 2003, 369.

**Lihačev, Sverdlov 2007**

D. S. Lihačev, M. B. Sverdlov (priredili), *Povest vremenih let*. III. izdanje, Nauka, Sankt–Peterburg 2007, 668.

**Lončar 1990**

M. Lončar, *O Porfirogenetovoj Dalmaciji*. Diadora, sv. 12, Zadar 1990, 391–399.

**Lončar 1992**

M. Lončar, *Porfirogenetova seoba Hrvata pred sudom novije literature*. Diadora, sv. 14, Zadar 1992, 375–448.

**Lončar 1996**

M. Lončar, *Porfirogenetovi Avari – pripovijest i povijest*. U: Starohrvatska spomenička baština. Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža. Urednici: Jurković Miljenko i Tugomir Lukšić, Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1996, 121–126.

**Majorov 2006**

A. V. Majorov, *Velikaja Horvatija*. Izdanje Sankt–Peterburškoga Univerziteta. Sankt Peterburg 2006, 208.

**Mandić 1963**

D. Mandić, *Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti*. Hrvatski povijesni institut, Rim 1963, XLIII+631.

**Mandić 1973**

D. Mandić, *Crvena Hrvatska*. Ziral, Chicago – Rim 1973, 362.

**Mandić 1978**

D. Mandić, *Državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine*. II. izdanje, Ziral, Chicago–Rim 1978, 605.

**Mandić 1980**

D. Mandić, *Hrvati i Srbi dva stara različita naroda*. II. izdanje, Ziral, Chicago–Roma–Zürich–Toronto 1980, 419.

**Mandić 1982**

D. Mandić, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*. II. izdanje, Ziral, Toronto–Zürich–Roma–Chicago 1982, 706.

**Mandić 1942**

M. Mandić, *Bosna i Hercegovina u rimsko doba*. U: *Povijest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine*, Napredak, Sarajevo 1942, 121–137.

**Maretić 1889**

T. Maretić, *Slaveni u davnini*. Matica Hrvatska, Zagreb 1889, 256.

**Margetić 2002**

L. Margetić, *Prikazi i diskusije*. Književni krug, Split 2002, 531.

**Marović 1991**

I. Marović, *O godini razorenja Salone*. Kulturna baština, god. XVI, sv. 21, Split 1991, 57–84.

**Matijević–Sokol 2002**

M. Matijević–Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo*. Naklada Slap, Jastrebarsko 2002, 367.

**Mayer 1932–1933**

A. Mayer, *J. Rus, Kralji dinastije Svevladičev*. Nastavni vjesnik, knj. XLI za 1932/33, sv. 1–3, 79–85.

**Medini 1980**

J. Medini, *Provincia Liburnia*. Diadora, sv. 9, Zadar 1980, 363–441.

**Menghin 1990**

W. Menghin, *Frühgeschichte Bayerns. Römer und Germanen – Baiern und Schwaben – Franken und Slawen*. Konrad Theiss Verlag, Stuttgart 1990, 206.

**Modestin 1911**

J. Modestin, *Historisch–onomatologische Untersuchungen*. Agramer Tagblatt, XXVI/1911, 294, 1–4.

**Modestin 1912**

J. Modestin, *Imena petorice braće i dviju sestara na početku hrvatske povijesti*. Nastavni vjesnik, knj. VIII. za 1912, 605–608.

**Modestin 1926A**

J. Modestin, *Imena petorice braće i dviju sestara na početku hrvatske povijesti*. Nastavni vjesnik, knj. XXXIV. za 1925–26, Zagreb 1926, 9 – 14.

**Modestin 1926B**

J. Modestin, *Zastupa li Kosentzes Kasege?* Nastavni vjesnik, knj. XXXIV. za 1925–26 godinu, Zagreb 1926, 115–117.

**Modestin 1928**

J. Modestin, *Imena petorice braće i dviju sestara na početku hrvatske povijesti*. Nastavni vjesnik, knj. XXXVI./1928, 288–296.

**Morović 1962**

H. Morović (priredio), *Anonimna splitska kronika*. Muzej grada Splita, Split 1962, 20.

**Mošin 1950**

V. Mošin (priredio, napisao uvod i komentar), *Ljetopis Popa Dukljanina*. Matica hrvatska, Zagreb 1950, 105.

**Mužić 2001**

I. Mužić (priređio), *Hrvatska kronika 547. – 1089.* IV. izdanje. Matica hrvatska Split, Split 2001, 263.

**Mužić 2007**

I. Mužić, *Hrvatska povijest devetoga stoljeća.* II. izdanje, Matica hrvatska Ogranak Split–Naklada Bošković, Split 2007, 358.

**Naumov 1989**

E. P. Naumov, *Etničke predstave na Balkanu u epohi ranog srednjeg vijeka. (Po materijalima 'Ljetopisa popa Dukljanina')*. Dijalog (Sarajevo), broj 1–2, 1989, 234–246.

**Nikolajević 1978**

I. Nikolajević, *Kasnoantička i srednjovekovna utvrđenja u Bosni i Hercegovini.* Radio Sarajevo, Treći program, VII/1978, 21–22, 439–444.

**Novak 1936**

V. Novak, *Sitni prilozi.* Jugoslovenski istorijski časopis, /Ljubljana–Zagreb–Beograd/, II/1936, 1–4, 106–127.

**Novak, Skok 1952**

V. Novak, P. Skok, *Supetarski kartular.* JAZU, Zagreb 1952, 314.

**Novaković 1985**

R. Novaković, *Baltički Sloveni u Beogradu i Srbiji.* Narodna knjiga, Beograd 1985, 180.

**Orbini 1985**

M. Orbini, *Il Regno degli Slavi* (besorgt von Sima Ćirković u. Peter Rehder). Sagner, München 1985, 23, 473.

**Pavić 1906**

A. Pavić (sredio i preveo), *Cara Konstantina VII. Porfirogenita De administrando imperio.* Glave 29–36. Tisak Kralj. zemaljske tiskare, Zagreb 1906, 87.

**Pavić 1909**

A. Pavić (sredio i preveo), *Cara Konstantina VII. Porfirogenita De administrando imperio.* Glave 29–36. "Novo izdanje." Tisak Kralj. zemaljske tiskare, Zagreb 1909, 68.

**Peričić 1991**

E. Peričić, *Sclavorum regnum Grgura Barskog.* Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1991, 370.

**Petrinec 2009**

M. Petrinec, *Groblja od 8. do 11. stoljeća na području ranosrednjovjekovne hrvatske države.* Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split 2009, IX+663.

**Pohl 1988**

W. Pohl, *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822 n. Chr.* Verlag Beck, München 1988, IX + 529.

**Popović 1957**

D. S. Popović, *Prilozi čitanju i razumevanju raznih starina.* Vlastita naklada, Beograd 1957, 1227.

**Popović 1955**

I. Popović, *Istorija srpskohrvatskog jezika.* Matica srpska, Novi Sad 1955, 165.

**Povijest minulih ljeta 2003**

*Povijest minulih ljeta ili Nestorov ljetopis.* Preveo Nenad Kosović. I. izdanje. IKP "Nikola Pašić", Beograd 2003, 204.

**Rački 1877**

F. Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquum.* Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, Zagrabiae 1877, XXXV+ 544.

**Rački 1880**

F. Rački, *Biela Hrvatska i biela Srbija.* Rad JAZU, knjiga LII, Zagreb 1880, 145–181.

**Rački 1881**

F. Rački, *Hrvatska prije XII. vieka glede na zemljišni obseg i narod.* RAD JAZU, knj. LVII, Zagreb 1881, 103–149.

**Radojčić 1935**

N. Radojčić, *Društveno i državno uređenje kod Srba u ranom srednjem veku – prema Barskom rodoslovu.* Glasnik Skopskog naučnog društva (Skoplje), 15/1935, 9, 1–28.

**Rajnhart**

J. M. Rajnhart, *Ko je moravski kralj Metodijevog žitija.* U: *Slovensko srednjovekovno nasleđe.* Čigoja štampa, Beograd 2001, 541–553 (od ukupno 745 str).

**Rječnik 1887–1891**

*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.* III. dio, JAZU, Zagreb 1887–1891, 960.

**Rotković 1999**

R. Rotković, *Najstarija crnogorska država Kraljevina Vojislavljevića XI–XII vijeka.* Izvori i legende. Print, Podgorica 1999, 462.

**Rotković 2000**

R. Rotković, *Odakle su došli preci Crnogoraca.* Onomastička istraživanja. MontEdit, Podgorica 2000, 365.

**Rus 1931**

J. Rus, *Kralji dinastije Svevladičev*. Najstarejši skupni vladarji Hrvatov in Srbov 454–614. Ljubljana 1931, 207.

**Sakač 1938**

S. K. Sakač, *Pravo značenje naziva 'bijela' i 'crvena' Hrvatska*. Život, XIX/1938, 6, str. 332–338.

**Sakač 1939**

S. K. Sakač, *Otkuda Hrvatima 'Ban'?* Život, XX/1939, 7, 388–400.

**Seebold 2002**

E. Seebold (priredio), *Kluge Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 24. izdanje, Walter de Gruyter, Berlin–New York 2002, LXXXIX+1023.

**Skok 1927**

P. Skok, *Kako bizantinski pisci pišu slovenska mjesna i lična imena*. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb – Knin, Nova serija I/1927, 3–4, 161–196.

**Skok 1928**

P. Skok, *Malo odgovora*. Starohrvatska prosvjeta. Nova serija II/1928, 1–2, 173–174.

**Smiljanić 2007**

F. Smiljanić, *O položaju i funkciji župana u hrvatskim srednjovjekovnim vrelima od 9. do 16. stoljeća*. Povijesni prilozi, god. 26, svezak 33, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2007, 34.

**Smodlaka 1946**

J. Smodlaka, *Imena mesta i meštana na tlu Jugoslavije*. Split 1946, 44–45.

**Stipišić 1972**

J. Stipišić, *Corona Venetorum*. Radovi Instituta za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, god. I/1972, br. 1/2, 128 – 135.

**Suić 1955**

M. Suić, *Granice Liburnije kroz stoljeća*. Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 2, Zagreb 1955, 273–297.

**Suić 1975**

M. Suić, *Nekoliko pitanja u vezi s antičkim Japodima*. Arheološka problematika Like. Hrvatsko arheološko društvo, Split 1975, 109–117.

**Suić 1977**

M. Suić, *Ocjena radnje L. Margetića: 'Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata*. Zbornik Historijskog zavoda JAZU, 8, Zagreb 1977, 89–100.

**Suić 1992**

M. Suić, *Marafor–Maricus–Župan*. U: *Arheološka istraživanja u Kninu i kninskoj krajini*. Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb 1992, 1–53.

**Suić 1996A**

M. Suić, *Zadarski i ninski mirmidonci*. Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 38., Zadar 1996, 30.

**Suić 1996B**

M. Suić, *Nekoliko spojnica i razdjelnica između Nina i Knina*. Iz starije hrvatske povijesti. U: *Starohrvatska spomenička baština. Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*. Urednici: Jurković Miljenko i Tugomir Lukšić, Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1996, 165–171.

**Suić**

M. Suić, *Pristupna razmatranja uz problem etnogeneze Hrvata*. Rukopis, str. 12. (Kopija u pisca I. M.)

**Szabo 2002**

Gj. Szabo, *Starosjeditelji i Hrvati*. (Priredio: I. Mužić). Laus–Kupola, Split 2002, 167.

**Šafarik 1998**

P. J. Šafarik, *O poreklu Slovena po Lorencu Surovjećkom*. Arhiv Vojvodine Novi Sad – Slovenski institut Novi Sad, Novi Sad 1998, XVI+158.

**Šegvić 1928**

K. Šegvić, *Oko rođenja Hrvatske. Po Tomi Splicićaninu i narodnoj pjesmi*. Hrvatsko kolo za god. 1927. i 1928. Zagreb 1928, 224–226.

**Šegvić 1931–1932**

K. Šegvić, *Hrvat, Got, Slav u djelu Tome Splicićanina*. Nastavni vjesnik, knj. XL za 1931/32, 18–25.

**Šišić 1914**

F. Šišić, *Genealoški prilozi o hrvatskoj narodnoj dinastiji*. Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva. Nova serija, svezak XIII. za 1913. i 1914, Zagreb 1914, 1–93.

**Šišić 1923**

F. Šišić, *Ime Hrvat i Srbin, i teorije o doseljenju Hrvata i Srba*. U: *Godišnjica Nikole Čupića*. Beograd 1923, 1–49.

**Šišić 1925**

F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. Zagreb 1925, XVI + 735.

**Šišić 1928**

F. Šišić (uredio), *Ljetopis popa Dukljanina*. Srpska kraljevska akademija, Beograd 1928, X+480.

**Štih 1995**

P. Štih, *Novi pokušaji rješavanja problematike Hrvata u Karantanimi*. U: Neven Budak (ur.). *Etnogeneza Hrvata*. Nakladni zavod Matice hrvatske – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1995, 122–139.

**Toma Arhidakon 1894**

Toma Arhidakon (Thomas Archidiaconus), *Historia Salonitana*. Priredio: F. Rački, JAZU, Zagreb 1894, 225.

**Tomašić 1918**

N. Tomašić (preveo i priredio), *Život i djela cara Konstantina VII. Porfirogenita. Constantini Imp. Porphyrogeniti de administrando imperio liber*. Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga Zemaljskog arkiva, XX, sv. 1–2, Zagreb 1918, 1–22 (uvod); 23–91 (prijevod s komentarima).

**Trbuhović 1980**

L. Trbuhović, *Prilog proučavanju stranih etničkih elemenata u avarskim nekropolama*. Starinar, Arheološki institut, sv. XXX. za 1979, Beograd 1980, 123–129.

**Tschižewskij 1969**

D. Tschižewskij (uvod i komentar), *Die Nestor-Chronik*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1969, IX+325.

**Tzenoff 1930**

G. Tzenoff, *Die Abstammung der Bulgaren und die Urheimat der Slaven*. Eine historisch-philologische Untersuchung über die Geschichte der alten Thrakosillyrier, Skythen, Goten, Hunnen, Kelten. Walter de Gruyter, Berlin – Leipzig 1930, X + 358.

**Tzenoff 1935**

G. Tzenoff, *Geschichte der Bulgaren und der anderen Südslaven*. Walter de Gruyter, Berlin – Leipzig 1935, XV + 272.

**Tzenoff 1998**

G. Tzenoff, (Cenov, Gančo.) *Kroatova Bulgarija*. Zlaten lav, Plovdiv 1998, 250.

**Vonderach**

A. Vonderach, *Anthropologie Europas. Völker, Typen und Gene vom Neandertaler bis zur Gegenwart*. Ares Verlag, Graz 2008, 365.

**Vukanović 1974**

T. Vukanović, *Etnogeneza Južnih Slovena*. Vranjski glasnik, knj. X, Vranje 1974, VIII+370.

**Weissgerber 2003**

K. Weissgerber, *Ungarns wirkliche Frühgeschichte*. Mantis Verlag, Gräfelfing 2003, 319.

**Zaninović 2008**

M. Zaninović, *Japodi, Histri, Liburni i konzul Tuditan 129. prije Krista*. U: *Arheološka istraživanja u Lici*. Izdanje: Hrvatsko arheološko društvo u Zagrebu i Muzej Like u Gospiću, Zagreb–Gospić 2008, 141–145.

**Živković 2000**

T. Živković, *Sloveni i Romeji*. Istorijski institut SANU, Beograd 2000, 203.

**Živković 2002**

T. Živković, *Južni Sloveni pod vizantijskom vlašću (600–1025)*. Istorijski institut, Beograd 2002, 512.



## Weißkroaten in Banalkroatien und Teile Kroatiens, die aus Gespanschaften bestehen

*Zum Andenken an Nada Klaić*

**Schlüsselwörter:** *Alt- oder Weißkroatien, Weißkroaten, Banalkroatien, Awaren, Dalmatien, Trpimir, Budimir*

In der bisherigen Literatur überwiegt die Ansicht, dass das im Werk *De administrando imperio* erwähnte Weißkroatien in Nordeuropa liegt. Trotz zahlreicher Überlegungen in dieser Hinsicht, konnte bisher nicht bewiesen werden, dass ein Weißkroatien jemals im europäischen Norden existierte. Insbesondere fehlt jeglicher Beweis, der seine kontinuierliche Existenz von Mitte 7. bis Mitte 10. Jahrhunderts bekräftigen könnte, aber auch Belege dafür, dass sich die Kroaten im Raum der heutigen Tschechei, Polen und der Ukraine Weißkroaten nannten. Wenn demnach keine Weißkroaten in diesen Gegenden existierten, so konnten sie auch nicht Ende des 8. oder Anfang des 9. Jahrhunderts nach Dalmatien siedeln. Auch in fränkischen Quellen fehlen jegliche Nachweise über solch eine Zuwanderung der Kroaten. Diese Möglichkeit als glaubwürdig zu betrachten bedeutet zugleich andere bestehende schriftliche Quellen über die Zuwanderung der Kroaten auf den Balkan zu ignorieren. Die *Nestorchronik* erwähnt die Weißkroaten nur im Balkanraum. Die Kroaten siedelten, gemäß den Werken *Libellus Gothorum* und *Historia Salonitana*, ins liburnische Territorium der späteren Gegenden Lika, Krbava und Gacka, spätestens zur Zeit des Totila, d.h. Mitte des 6. Jahrhunderts, wo sie sich dauerhaft niederließen. Die Kroaten selbst nannten sich anfänglich Kroaten nur in Banalkroatien des Presbyters Diocleas. Den Namen Weißkroate gebrauchte König Budimir in der zweiten Hälfte des 9. Jahrhunderts. Thomas Archidiakon erwähnte in seinem Werk keine Weißkroaten, jedoch ordnete er die seiner Meinung nach Mitte des 6. Jahrhunderts zugewanderten Kroaten in das gleiche Territorium, welches die *Kroatische Chronik Weißkroatien* nennt.

Einige Autoren versuchten die Kroaten in unmittelbare Beziehung mit awarischen ethnischen Elementen zu bringen. Die Kroaten werden aber in keiner der drei historischen Quellen über die Kroaten-Zuwanderung in eine engere Verbindung mit den Awaren gebracht. Sowohl *Libellus Gothorum* als auch *Historia Salonitana* setzen die Kroaten mit den Goten gleich (Goten-Sklavinier). In zwei Kapiteln der Schrift *De*

*administrando imperio* wird der Krieg zwischen Kroaten und Awaren genannt. Aus dem dritten Kapitel der kroatischen Fassung des *Libellus Gothorum* geht hervor, dass während Bladin's Herrschaft um Mitte des 7. Jahrhunderts eine geraume Anzahl von Awaro-Sklavinier in den benachbarten Provinzen lebte. Des Weiteren steht dort, dass Bladin mit ihnen Frieden schloss und die awarische Oberhoheit, in Vereinbarung mit der Abgabe von Tribut, anerkannte. Aus der Fortsetzung der Geschichte in den nachfolgenden Kapiteln von *Libellus Gothorum* lässt sich schließen, dass die bis dahin gotisch-sklavinische Dynastie durch neue awaro-slawische Herrscher ersetzt wurde, gegen die die Weißkroaten Aufstände aus ihrer Banschafft organisierten.

Das mittelalterliche Territorium Norddalmatiens, umgrenzt durch die Flüsse Zrmanja und Krka, und jenes Mitteldalmatiens, umgrenzt durch die Flüsse Krka und Cetina, sowie die Gebiete von Knin und Drniš und Nachbarsregionen (Livno, Glamoč) werden in der Literatur als *Dalmatinisches Kroatien* bezeichnet. Dieses Gebiet ist im Grunde identisch mit den Gespanschaften von Porphyrogenetos. In diesem in Gespanschaften gegliederten Teil Kroatiens siedelten Kroaten als fränkische Verbündete im Krieg gegen die Awaren Ende des 8. und Anfang des 9. Jahrhunderts. Erst seit dieser Zeit gibt es in diesem Raum altkroatische Gräber. Banalkroatien umfasste die mittelalterlichen Gebiete Gacka, Krbava und Lika. Es bestehen weder schriftlichen Quellen noch archäologische Funde oder Toponyme, die belegen können, dass die Awaren jemals diese Region besiedelten.

Unmittelbar nach dem kroatisch-fränkischen Krieg wurde der ehemalige große und im *Libellus Gothorum* genannte Staat unter kroatischer Führung des Königs Trpimir wiederhergestellt. Gottschalk lebte an dessen Königshof und wusste demnach auch, dass Trpimir nicht nur König der Kroaten war. Er nannte ihn richtigerweise "König der Sklavinier". Damals wurden die Kroaten, aber auch alle früheren gotisch-sklavinischen und awaro-sklavinischen Zuwanderer im Territorium des römischen Dalmatiens als Skla-

vinier bezeichnet. Mit der Zeit verschmolzen sie mit den dort ansässigen Einheimischen und besiedelten das *Regnum* von Trpimir. Ab der fränkisch-kroatischen Besetzung der Gespanschaft Dalmatien zu Beginn des 9. Jahrhunderts bis in die Zeit der kroatischen Herrschaft von Trpimir dauerte die Christianisierung eines Teiles der zugewanderten Kroaten und einer Vielzahl der dort heimischen Bevölkerung, die außerhalb der Küstenstädte lebte und sich Dalma (tiner) nannte.

Die Existenz eines starken Landheeres und einer großen Kriegsflotte war zur Zeit von Trpimir nur möglich in einem Staat, der weitaus größer war als Banalkroatien. Quellen bezüglich der kroatisch-bulgarischen Beziehungen und Kriege lassen schließen, dass ein großer Staat damals bestand, dem auch die Kroaten angehörten und der an Bulgarien grenzte. Die Tatsache, dass Trpimir über ein großes Herr verfügte, belegen seine siegreichen Kriegszüge gegen den byzantinischen Staat.

Auch der bulgarische Herrscher Boris Michael

(852–889) griff die Kroaten an. Er war aber schließlich gezwungen mit ihnen Frieden zu schließen. Seit der Herrschaft von Domagoj wurden die Kroaten lediglich von Banen regiert. Das Territorium einzelner Banschaften konnte, nach der Interpretation schriftlicher Quellen zu urteilen, nur ein Teil einer größeren Einheit sein, welches unter königlicher Oberhoheit stand.

Aus dem neunten Kapitel der Kroatischen Chronik kann man schließen, dass der Staat durch große religiöse Konflikte vor Budimir's Herrschaft erschüttert wurde. Dies belegt auch der Brief von Papst Stephan VI. an den Splitter Erzbischof Theodosius aus dem Jahre 887/888, in dem der Papst die Wiedererrichtung der Kirchen fordert, die durch die *“barbarische Wut vernichtet wurden”*. Dem *Libellus Gothorum* zufolge teilte König Budimir den großen Staat im Jahre 885 oder 886. Die königliche Macht in diesem möglichen großen Staat wurde immer nominaler im Sinne, dass auch die kroatischen Bane die eigentlichen Herrscher ihrer Gebiete wurden.